

LS.

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
BOKSERIE UTGIVEN AV
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
1921 GENOM B. RUD. HALL VOL. III



SJÄLVBIOGRAFIER

AV

LÄRARE

I—IV

LEVNADSMINNEN AV FOLKSKOLLÄRARNA

J. KARLSSON, G. F. LAGERSTRÖM,

GÄLLARYD

JÄRSTORP (PR. JÖNKÖPING)

D. NYSTRÖM OCH J. C. SANDGREN

KALMAR O. GÖTEBORG

VÄSTERRUM OCH ÅLEM

PRIS KR. 1:50

FÖRLAG:
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

SJÄLVBIOGRAFIER
AV
LÄRARE

I—IV

LEVNADSMINNEN AV FOLKSKOLLÄRARNÄ

J. KARLSSON, G. F. LAGERSTRÖM,
GÄLLARYD JÄRSTORP (PR. JÖNKÖPING)
D. NYSTRÖM OCH J. C. SANDGREN
KALMAR O. GÖTEBORG VÄSTERRUM OCH ÅLEM

FÖRLAG:
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

Av och om
**Byskolemästaren
Johannes Karlsson**

Gällaryd, Småland.

Byskolemästaren Johannes Karlsson var född i Berga församling, Kronobergs län, 1815 af mycket fattiga föräldrar.*) I hemmet lästes föga. Då fadern någon gång tog en bok för att läsa, sade modern: »Skall du nu hänga näsan öfver boken igen?» Modern ville dock, att hennes Johannes skulle lära sig läsa, hvarföre denne vid moderns spinnrock inhämtade de första grunderna. Gossen, som hade ett godt hufvud, ville att modern skulle göra åtskilliga förklaringar vid läsningen, men därtill var hon icke hågad, säkerligen af den orsak, att hon själf begrep föga. Johannes ville ändtligen hafva upplysning om, hvad de många prickarna (skiljetecknen) betydde, men gumman svarade helt kort och godt: »Det där ha de spillt, när de skrivit orden.» Johannes trodde väl icke att detta var sant; men han visste icke riktigt hvad han skulle tro.

Under de svåra missväxtåren 1826—1827 begaf sig gossen till Skåne för att söka sig arbete och bröd. Efter skiftande öden träffa vi honom åter i Småland, och från och med 1839 är han välbeställd byskolemästare. Han kallar sig nu Johannes Karlsson.

Det var i sex eller sju församlingar i Vernamotrakten Karlsson verkade. På den tiden funnos icke många skolmästare. Karlsson berättar därom: »Då jag började skola (= hålla skola) i Gällaryds socken, hörde jag blott omtalas två gamla gubbar, som skolade i Vernamo och Fryeleds socknar. Den ene, sade de, var så sträng, att han tog till vedträn och eldspaden och slogs med. Föräldrarna ställde inga andra barn till skolan än sådana, som modern icke kunde lära själf.

Karlsson hade naturligtvis till en början helt små kunskaper, men han köpte sedermera Sjögrens abc-bok, och härigenom fick han en hjälpreda. Genom fortsatta studier blef K. icke allenast en lärd byskolemästare utan säkerligen en af de lerdaste.

Nu gifver jag K. ordet en stund: »Jag praktiserade, jag öfvade mig, medan jag skolade, att både läsa, skrifva och räkna. Men då jag ville, att barnen skulle skrifva och räkna,

*) Självbiografien kompletterad (stiliserad?) och till de i volym II omnämnda tävlingarna insänd av skolhistorikern folkskolläraren Alfred Hultqvist, Gällaryd (dec. 1892).

sade föräldrarna, att det tjänar ingenting till. — Jag var i Vernamo socken och skolade under Hinsekinds herregård. Där lärde jag en pojke att läsa, som gjort dagsverken i tio år och icke kunnat läsa sig fram. Klockaren, som ej ville veta af några skolmästare, hade försökt att lära honom, men det lyckades icke. — Jag hade i Vernamo 24 barn i skolan. Då jag lärt dem någorlunda, gick jag till prosten Öhnberg och bad honom komma och höra på barnen. Då sade han, att jag skulle taga barnen med mig till sockenstugan kl. 11. Klockaren hade bedt prosten, att icke jag utan prosten skulle förhöra barnen; eljest kanhända det inte går så bra som jag sagt. Då vi voro samlade i sockenstugan, kom där bud ifrån prosten, att jag skulle taga barnen med mig till prostgården. Där voro insatta säten till barnen, och jag skulle sitta som främling och höra på. Allt efter som barnen läste, sade prosten: »Det går ju bra» och såg på klockaren. En pojke läste uselt. Då sade prosten: »Du skall läsa för din skolmästare.» Då sade jag: »Det går inte bättre då, emedan han har mindre fattningsförmåga. — Alla barnen fingo 1 skilling vardera, och jag fick en silfversextonskilling. När prosten och jag kommo ut i förstugan, mötte vi prostinnan. Då sade prosten till henne, att jag skulle spisa middag hos herrskapet. — Då hviskade prostinnan: »Det är ju en bonde, en kan ge honom en bit i näfven!» — Men Öhnberg sade: »Det är ju en skolmästare!» Och jag åt middag ihop med prosten!

Jag skolade sedan på flera ställen och i flera socknar. Jag var i Slätthögs socken; där hade jag några stora barn, som skulle läsa sig fram för prästen. Då följde jag med barnen till kyrkan en passionsprädikodag. När prädikan var slut bad prästen mig följa med och höra på nattvardsbarnen. Han hedrade mig då med att jag skulle förhöra barnen. När klockarens son skulle läsa för mig, så var han på mer än tio styckan och tog där och hvar ett ord och sammansatte det så tokigt, att jag började skratta och barnen likaså skrattade. Då slog prästen i bordet med sin silfversnuddosa, så att alla barnen häpnade. Då sade prästen till pojken: »Du skall till K. i skola.» Men när jag gick från prästgården, så kom klockaren och bar ett »fläskaböste» till prästen. Sedan slapp pojken komma i skola. Så brukade folk göra på den tiden. Där voro två gamla pigor, som inte kunde läsa något ord hvarken inuti bok eller utantill mer än »Fader vår» och »Herren välsigne oss». Då de läste fram sig för prästen, så gjorde deras far några hästskor och gaf prästen, på det de skulle få gå till nattvarden, änskönt de icke kunde läsa».

* * *

»Det fanns en pojke här i Gällaryds socken, som en bonde under sju veckor försökt lära läsa, men utan framgång. Då legde sockenboarne mig att lära honom. Då jag var på väg och skulle gå till honom, sade en bonde till mig: »Det är inte värdt, att K. går dit och försöker, för han är omöjlig att lära, och dessutom har han ett sådant illvett, att han slår K. — Då sade jag: »Vi ska försöka; har han mod, så har jag makt.» — När jag kom dit, skulle pojken börja läsa i psalmboken och katekesen, ty andra böcker för barn funnos icke då. När pojken började på ett stycke, så var han inom kort på tjugtals stycken efter ett ord där och hvar, som han hört läsas. — Då sade jag: »Hvar står det du läser? Visa mig ett ord!» Men jag fick icke svar. — Då pekade jag på ett ord och frågade efter, hvad det hette. — Då sade pojken: »Får jag inte läsa som jag vill kanske?» Därmed stiger han upp och skulle örfila mig med bågge händerna. Men det blef då min tur att örfila honom, men han fick icke mera än tre örfilar. Därefter gick jag efter alnen och frågade, om han ville smaka denna. Men nu förstod pojken, att jag inte var så rädd, och han lofvade vara lydig. Stackars pojke! Han kunde — detta märkte jag snart — icke mer än hälften af bokstäfverna. Men sedan lärde han så pass, att han fick läsa sig fram och exercera på samma år! — Det var inte så godt för barnen att lära läsa förr i världen, då de icke fingo någon stafningsundervisning. Jag började härmed efter Sjögrens abc-bok och gjorde stafningsregler efter min uppfattning, hvilka blefvo i hufvudsak lika bra för begynnare, som nutidens (1880) läroböcker».

Karlsson har lärt mycket på skilda områden, är bland annat mycket hemmastadd i bibeln och har sedan femtio år ibland uppträdt som prädikant. En gång hörde han på Herrestad i Kärda socken af en prädikant framställas det påståendet, att i hela bibeln icke finnes ordet bättring. K. blef högst förvånad och fick ingen ro hvarken natt eller dag. Karlsson berättar derom: »Prädikanten sade: Du skriker om bättring, men det står i hela bibeln inte bättring, utan där står »meta noja» och det betyder sinnesändring. — Då kom jag i en svår klämma. Men jag gick till pastor Forslind i Hjälmseyd och bad att få låna hebreiska språkläran. Då förundrade han sig storligen och sade, att när jag lärt bokstäfverna, så skulle han ge mig så mycket han ägde. Men om fjorton dagar gick jag till honom och läste bokstäfverna m. m. Sedan lärde jag också grekiska, så att jag kunde säga, att »meta noja» betyder lika mycket bättring som sinnesändring. Jag fann, att grundspråken och vår bibelöfversättning äro i hufvudsak lika, och därmed försvunno grubblerierna och jag blef ånyo lugn.

* * *

Sedan folkskollärare blifvit antagna i församlingarna, fick K. till en tid nästan ferier som skolmästare. Han begagnade denna tid till arbeten af olika slag. Så var han snickare, bleckslagare, bokbindare m. m. — Han bosatte sig i Gällaryds socken och i början af 1860-talet blef han småskolelärare i denna socken. Såsom andra småskolelärare i denna trakt skulle Karlsson bevista de af Jönköpings läns landsting anordnade småskolelärareseminarierna, hvilka årligen pågingo i sex veckor. Det var i Vernamo han skulle utbildas. Seminariets föreståndare, aflidne folkskollärare J. F. Berg i Jönköping, förstod snart, hvilken lärd och egendomlig man han fått till elev. Långt ifrån att söka ombilda K. efter nyare tiders metod, ställde Berg sig nästan som en lärjunge gent emot K. — Härutinnan gjorde Berg mycket rätt, ty om han än användt all sin förmåga, hade han icke ändå kunnat »göra om» den gamle byskolemästaren till en nu-tids-småskollärare.

I Karlssons skola begagnades riktig pluggläsning. En hel mängd regler inlärdes. Det var hans förnöjelse att vid en examen låta de närvarande, särskildt prästen och »storskolläraren», höra, huru det gick »som vatten». Det var ej värdt att på något sätt söka göra något inlägg, förrän K. gaf löfte därtill. Lifligt påminner jag mig en viss examen i hans skola. — K. gjorde sina vanliga frågor och hade just hunnit till denna fråga: »Om 5 konsonanter stå mellan 2 vokaler, huru skiljas de?», då prästen afbröt K. med följande ord: »K. behöfver ej lära barnen sådant som ej förekommer.» — Ni hade bort se K. då. Han rätade på sin korpulenta kropp och gaf prästen ögonkast likt starka blixtrar. Därpå yttrade han med tordönsstämma: »Jag säger det förekommer, t. ex. ordet världslig.» — Prästen blef genast tyst och såg mycket generad ut, och K. fortsatte examen, allt emellanåt seende åt det håll, där bönderna sutto. Dessa tyckte, att K. var säker. »Han är värre än själfve prästen,» sade de. En närvarande folkskollärare från annan församling jämte ett par seminari-elever måste genast på dörren, ty något mera komiskt hade de icke sett.

Karlsson plägade visserligen i sin skola låta ett barn i sender läsa högt, men han brukade med förkärlek låta alla barnen hvar för sig läsa i sina böcker. Vid denna senare läsning skreko barnen så högt, att man på långt afstånd från skolan hörde dem. Den där gemensamma läsningen, som icke må förväxlas med senare tiders korläsning, var ganska skadlig, enär barnen begingo många fel, utan att dessa blefvo rättade. Skolrådet och många föräldrar insågo detta, och K. fick flera tillsägelser att ändra metod, men därtill var han ej villig. Under det de små läste, gick han omkring i rummet och rökade sin pipa. Med tiden blef han nödsakad att upphöra med rökandet,

ty skolrådet gaf honom detta besked, att antingen måste han lämna pipan eller skolan. Denna tillsägelse var verkligen af nöden, ty understundom var skollokalen bokstafligen uppfylld af tobaksrök.

I skolan begagnades skamvrån mycket. Det var ej ovanligt att mer än hälften af lärjungarna på en gång stodo i skamvrån. Naturligtvis hade detta till följd, att barnen, i stället för att bli ledsna öfver det s. k. straffet, helt obesväradt gjorde åtskilliga konster i vrån. Skolrådet, som naturligtvis fann K:s tillvägagående ovist, tillsade honom att sparsamt använda skamvrån eller helst lägga bort detta sätt att straffa. Men K., som sedan gamla tiden varit van att följa sin egen »metod», sade helt lugnt: »Sätt af mig då, skamvrån lägger jag ej bort.»

Den gamle skolmästaren kunde icke förlika sig med den nyare tiden. Ej nog därmed att föräldrarna och skolrådet gjorde anmärkningar mot hans sätt att gå till väga. Folkskoleinspektörerna klandrade honom. De sade, att hans kunskaper voro mer än tillräckliga, men att hans metod var för gammal. — Folkskoleinspektör D. Ahnstrand i Växjö gaf K. en gång vid en inspektion metodiska anvisningar i skrifning. »K. skall göra så», sade folkskoleinspektören, och skref på svarta taflan. Men K. svarade helt lugnt: »Det gör jag ej; för fyrtio år sedan begagnade jag en sådan metod, men jag fann honom ej lämplig.»

Det var år 1883. Folkskoleinspektören yrkade, att K. skulle afskedas som småskolelärare. K. var då 68 år. Skolrådet gjorde efter folkskoleinspektörens vilja och afskedade honom, helst hans hörsel var mindre god. Såsom bidrag till K:s uppehälle för kommande dagar beviljade församlingen honom ett årligt understöd af 50 kronor.

Om Karlsson kan med skäl anföras skaldens ord: »Och något tälte han skrattas åt, men mera hedras ändå.»

Skolminnen

av

G. F. Lagerström

Järstorp

Som nästan inga slags källor, skrifna eller tryckta, stå till mitt förfogande, vill jag endast ur minnet våga försöket av de små teckningar, som här nedan skola göras, hvilka teckningar dock närmast måste komma att likna en sorts självbiografi.* — Under-tecknad föddes den 10de juli 1816 i Bankeryds församling, Jerstorps Pastorat, af Jönköpings län och tog min första folkskollärareexamen, äfvensom betyg öfver kyrkosång, i Jönköping år 1838, efter den tidens sätt; blef år 1840 antagen till lärare vid en nyinrättad donationsskola i min födelsesocken. År 1844 tog jag ny lärareexamen vid det i Wexiö då bildade folkskollärarseminariet; flyttade år 1847 till Marbäcks församling i Elfsborgs Län, der jag erhållit förenade Skollärare-och Klockare-befattningar. Derifrån flyttade jag 1849 till Örby förs. i samma län, för att förestå enahanda sysslör och till sist, år 1851 fick jag här i Jerstorp befordran till en likadan verksamhet, som varade i närmare 30 år. — Mitt afskedstagande skedde vid slutet af år 1879, sedan jag tjenat folkskolan i 41 och ett halft och Kyrkan i 34 och ett halft år, däraf de sista 15 åren äfven som Orgelnist.

Öfver mina iakttagelser om folkbildningens tillstånd under olika tider och hufvudsakligen från orter och ställen, der jag utöfvat någon skolverksamhet, vill jag i största korthet uppteckna hvad minnet ännu hållit fast; men då allraförst något derom från min senare barndomstid.

Det är märkvärdigt, huru barndomsminnena, både de ljusare och de mörkare, mot ålderdomen vakna till nytt lif; de tränga sig ner i en hast genom tider af en hel mansålder och stå ofta klarare för föreställningen än minnet af något, som ny-ligen händt. Jag minnes väl, att i min barndom stod det rätt

*) Biografi jfr början av här meddelade utdrag. En av hans söner var kyrkoherden Lagerström i den odelade församlingen Hedvig Eleonora (hela Östermalm) i Stockholm (död 1908); en annan son avled såsom postmästare i Växjö.

Efterföljande bidrag av lärarna Lagerström, Nyström och Sandgren hava ursprungligen, mot 1880-talets slut, insänts till pristävlingar, som Centralstyrelsen för Sveriges allmänna folkskollärareförening anordnat för att sporra intresset för utforskande av svenska folkskolans historia. Samma Centralstyrelse har nu ekonomiskt understött utgivandet av dem o. a. dylika bidrag.

illa till med folkupplysningen synnerligen på landet. I städerna var något gjort, fast otillräckligt, men ingenting att räkna hade, med få undantag företagits på landsbygderna, utan barnen fingo på många håll uppväxa i den största okunnighet i brist på undervisning. — Wissierligen var klockaren i hvarje socken, genom en gammal Kongl. Författning, för sin kompetens att söka sådan tjänst, förständigad att äfven kunna lära socknens barn läsa i bok, men detta blef aldrig praxis, utom högst undantagsvis, der en sådan fanns, som hade förmåga, lust och fallenhet att undervisa. Också sades det, att presten på åtskilliga ställen i forna tider skulle ha antagit sin dräng att sköta klockaretjensten och fått i gengäld därför lägga klockarebolet till prestgården och följaktligen kunde ingen barnundervisning på sådana ställen komma i fråga. De s. k. donationsskolorna, hvilka bildats här och der i landet, voro således nästan de enda af något värde som i min barndom omtalades. Emellertid fanns ej i allmänhet annat att göra, än att mödrarne måste försöka — vanligen vid spinnrocken, som på den tiden begagnades flitigt — bibringa någon insigt i läsning, om de så kunde, åt sina barn och detta blef i de flesta hus allt; mannen hade sällan tid eller vilja dertill och i allmänhet mindre förmåga än qvinnan. — Ja, mörkt såg det ut; men märkvärdigt nog kommer jag ihåg, att allmogen tog detta förhållande som skulle det så vara; man tycktes icke sakna någonting, utan »hade nog och behöfde intet» samt fördrog okunnigheten med det största lugn. De föräldrar som hade råd eller annars någon större ömhet för sina barn, buro utan knot olägenheten af och kostnaden för att få sända sina barn antingen till närmaste stad eller annars långt bort åt t. ex. en annan socken, der de sport, att en gumma eller en man fanns, som undervisade barn. — En sådan person var på den tiden också en mera märklig och framhållen företeelse och i synnerhet om han äfven förmådde undervisa uti skrifning och räkning, hvilken färdighet bland allmänheten då var nästan okänd. En och annan hade dock lärt sig sätta sitt »bomärke» på t. ex. en handling. Min länge sedan aflidne fader var just en sådan barnlärare, som här ofvan blifvit nämnd, och hade han under 40 års tid med nit och framgång undervisat barn uti läsning, skrifning och räkning i sitt hem, der äfven jag egde lyckan få inhemta vetande, som företrädesvis följt och följer mig genom hela lifvet. Denna privatskola var då den enda i sitt slag här i pastoratet och det var af kärlek till de små barnen och på grund af naturliga anlag för kallet, som min far godvilligt inrättade den. Han hade i sin ungdom förvärfvat sig goda kunskaper uti läsning, rätt- och välskrifning samt räkning, dels genom informatorer på de närbelägna herregårdarne och dels genom alltid fortsatta sjelfstudier. Så var t. ex. H. Sjögrens latinska språk-

lära icke för honom en obekant bok. Barn mottogos vid 5 års ålder eller då de kunde tala rent. Undervisningen fortgick med de yngre barnen — omkring 30 till antalet — endast på sommaren eller vid pass halfva året. Under vintermånaderna biträdde min far vanligen Komministern i Bankeryd med undervisningen af de Nattvardsbarn, hvilkas läsning dittills rentaf blifvit försummad. Att inkomsten af såväl det ena som det andra hans sträfvan var knapp för en nödtorftig bergning åt oss, säger sig sjelft, då större delen af barnens föräldrar voro fattiga; men gubben var alltid glad ändå och kände en inre tillfredsställelse af att få läsa och tala med barnen om en Gud och att få lära dem något nyttigt och godt för detta lifvet. — Det var just ofta nämnde min faders glädje af skolarbetet och hans lyckliga sätt i utöfvandet deraf, som ingaf mig lusten att bestämma mig för samma lifsgerning som hans. —

Nu voro mina ungdomsår redan inne ett godt stycke och det gälde därför att se sig om efter mera kunskaper samt betyg öfver desamma. För detta ändamål begaf jag mig till Jönköpings s. k. Borgareskola, der ock intyg öfver ens duglighet, efter den tidens sed, brukade lemnas. Skolan der förestods då af en prestman, för hvilken jag läste privat i alla då brukliga läroämnen såsom: sv. Språklära, Geografi och sv. historia etc. etc., under det jag äfven skulle inhemta sjelfva sättet för skötandet af en folkskola. Här stannade jag omkring 2:ne år, dels såsom elev och dels som lärarebiträde. Det var vid slutet af år 1838, som jag med ett litet betyg på fickan, medels hvilket jag skulle försöka min lycka, glad lemnade staden — väl kvalificerad som jag då tyckte. Hvad jag föröfrigt minnes om sjelfva denna Borgareskola är, att densamma var ansedd som den bästa i sitt slag på långa håll, men att antalet barn var alldeles för stort. Jönköpings stadsförsamling, då befolkad med vid pass 4,000 inv., hade, utom en liten skola, der en rask gumma läste med ett fåtal barn, endast denna folkskola, i hvilken vanligen blott en enda lärare hade att undervisa ofta öfver 200 st. barn, gossar och flickor om hvarandra, som vid läsningen måste fördelas rundt omkring väggarna af ett större rum i 10 à 12 halfcirklar eller »klasser», som de också kallades, med var sin s. k. monitör. Innanläsningen öfvades dels i böcker — mest nya testamentet och psalmboken — och dels på i hvarje klass upphängda lästabeller af olika innehåll. Lexorna hördes också i klasserna af monitören, då ju det var omöjligt för läraren att medhinna det; Här hade, om någonstades passat hvarandagsläsning, men man förstod icke ens detta sätt ännu. Att nu begagna den s. k. Lankasterska eller Wexelundervisningsmetoden blef därför af tvång lärarens enda utväg. Men efter 15 à 20 år, då småningom vederbörande lifligare börjat egna sig åt folkskolan

och hunnit inse behovet af ökade lärarekrafter och skolor, blef denna militäriska metod utbytt mot bättre lärosätt både här och, så vidt jag kände, äfven på landsbygden. Disciplinen uppehölls här med yttersta stränghet och skolbarnen voro ock vanda från hemmen vid hård behandling.

I min födelsesocken hade nu en Rustmästare Nyander för en folkskola välvilligt skänkt ett hus med en liten jordtäppa omkring som trädgård. Lönen till en lärare der bestämdes sedan af Socknemännen till 3 och en half tunnor råg, ett s. k. yste samt 24 skilling i månaden för hvarje barn, som kunde betala. Någon ved bestods ej, men bostad med 2:ne små rum och kök i skolhuset. Denna nya skolanstalt blef nu mitt första arbetsfält som ordinarie lärare, och jag ansåg mig lycklig att få tillträda den på våren 1840, oaktadt lönen var så ringa och varierande, att den som nogast kunde beräknas till omkring 180 Riksdaler blott, utom bostad m. m. — Alla socknens barn egde nu rätt att begagna sig af undervisningen, men till en början förbehöllo sig föräldrarna att bestämma både öfver skoltiden samt öfver måttet och valet af läroämnen. Så t. ex. hörde man ofta: »mitt barn skall bara läras att stafva och läsa lite rent, för si gumman min kan inte med det nya sättet och inte jag heller; men sedan skola vi nog hålla det till boka — hvarmed menades katekesen — der hemma, så att det kan reda sig för presten en gång». En annan far eller mor förbjöd skrivning för sitt barn under det vanliga infallet, att sådant vore onödigt, och som ytterligare motiv anfördes, »att de bara gå och skriva hufvudet af sig». Oftast gällde sådana förbehåll flickorna hvilka ansågos alls icke behöfva lära skriva eller läsa de »krokiga böckerna» — hvarmed menades Geografi och Historia m. fl. — Min hustru undervisade i stället på sådana tider flickorna i att sy och sticka m. m. — Sådant fick man tåla och man kunde till början ingenting särdeles göra dervid, intill dess några år härefter ett upprättadt skolreglemente, som i afskrift här nedan följer, kom och gjorde slut med detta sjelfsväld. Föröfrigt mottogos både den lilla skolan och jag som lärare med välvilja af allmänheten; och då något missnöje förspordes rörde det alltid kostnaderna. Skola ville man nog ha, men ringa utgifter för densamma. Emellertid kom anstalten så småningom i gång och förtroendet ökades så, att den lilla skolsalen blef ända till trängsel fylld, hvarför jag ock måste begagna den då mest brukliga Lankastermetoden vid undervisningen. All skolmateriel som inköpts, var till en början af mycket simpel beskaffenhet och otillräcklig.

Nu hade redan länge en allt mäktigare önskan att bereda allmänupplysning åt folket rört sig i tiden, men stridigheter derom bland de styrande hade hållit frågan i sitt förra läge

lika länge. Allt allvarligare hördes dock ropen härom vid Riksdagarne, och jag påminner mig än, hur det stod att läsa om heta debatter, som utkämpats hvarje gång skolfrågan der förekom. Som bekant, gick saken lyckligt igenom vid Riksdagen 1841, och det ljusnade derefter mer och mer till folkets väl. Folkskolelag och förordningar utkommo sedan, så fort sig göra lät, och Seminarierna för folkskolelärareelever inrättades genast, så att dessa kunde börja sin verksamhet redan året 1843. — För såvidt nu icke undertecknad ville öfvergifva kallet, måste jag enligt gällande föreskrifter underkasta mig ny examen för min kompetens och begaf mig för sådant ändamål till det nybildade Seminariet i Wexiö redan vid dess första termins öppnande våren 1843 och blef tillika med ett 30-tal andra elever intagen. Många anmälde måste återvända såsom »kuggade». Seminariet var ringa till sin begynnelse och försedt med blott en lärare den första terminen, hvarför jag åtnjöt förtroendet att medverka såsom duplikant, synnerligast vid undervisningens praktiska delar. — Föreståndaren var mycket sträng i sina fordringar, så att af de inskrifna eleverna nära halfva antalet före första terminens slut lemnade inrättningen. Påföljande termin tillkom ännu en lärare för de teoretiska ämnena, likasom 2:ne tillfälliga lärare i sång och trädgårdsskötsel anställdes, så att Seminarieundervisningen i Wexiö ansågs som en af de bästa i landet på den tiden. — Med kanske någon mera underbyggnad på förhand än en del af seminaristerna fick jag tillika med några få andra afgangsbetyg, efter anställd examen, redan vid 4:de terminens slut och begaf mig åter till den lilla skolan i Bankeryd, der läsningen uppehållits af en tillfällig substitut, hvars aflöning jag sjelf måste bekosta.

Det gällde nu att pröfva på den egentliga banbrytningen för den nya folkskolan i allmänhet och väl hemkommen började jag med förnyade krafter gripa verket an, så godt jag det förmådde; men att arbetet icke försiggick utan under suckan, minnes jag alltför väl. Skuldsatt, som jag blifvit öfver höfvan, stod det icke längre till att reda sig med den alltför knappa lön här, som jag förut beskrifvit, utan behöfvde jag utfå lönen efter den nya skolförfattningen. I detta ärende vände jag mig nu också till ordföranden i Skolrådet och bad denne framföra denna sak till församlingen, hvilket han ock gjorde, men vid åtskilliga försök härmed vid utlysta Skolråds- och socknestämmor misslyckades han dock alltid. Bönderna sade nej och ville ej höra talas om flera utgifter för sin folkskola. Det enda, som de beviljade, var ett obetydligt tillskott för något bättre och ökad skolmateriel, som jag ock hade fordrat. — Sedan, och då jag ej var sinnad at på laglig väg utsöka min

rätt, återstod ej annat för mig än att, så fort jag kunde söka retirera, efter att väl hafva lärt inse sanningen af: att ingen är profet, ens i sin födelsesocken. — Ware detta löneförhållande berättadt endast för att antyda något om allmogens sinnelag mot det nya folkskolesystemet vid dess början; dylika episoder hördes då ofta omtalas från flera håll. — Nu följer i afskrift Reglementet för samma församlings folkskola:

§ 1. »En så kallad fast Skola skall hållas uti socknens skolhus i hemmanet Printzeryd, der skolmästaren äfven har sin bostad, och dels på stället, dels nära intill är lägenhet att få nattherberge för de i församlingens aflägsnare delar boende barn.

§ 2. Wexelundervisnings-metoden skall i skolan användas synnerligast med nybegynnare, men äfven med de mer försigkomne, der det med nytta ske kan.

§ 3. Föremål för undervisningen vare de kunskapsämnen som äro föreskrifna i 6:te § af Kongl. Maj:ts Nåd. Stadga för Folkundervisningen i riket, neml. Catechesen, Bibl. Historia, Physisk och Politisk Geografi i öfversigt, Fäderneslandets Historia och hufvuddragen af allm. Historien, Räknekonst till och med regula de tri, Allmänna begrepp af Geometri och Linear-teckning samt Naturlära och Kyrkosång. — Undantag från ett eller flera af dessa ämnen må dock äga rum för de skolbarn, hvilka af fattigdom hindras att undervisningen längre tid begagna eller sakna erforderlig fattningsgåva att i dem insigt förvärfva, dock så, att de, så vidt ske kan, äga nödig kunskap i de ämnen, som 7:de § af högstberörde Kongl. Stadga föreskrifver, neml. ren innanläsning af Svenska språket, så Latinsk som Svensk stil, Religionsläran, så att de kunna börja den egentliga Nattvardsläsningen, skrifning och de fyra räknesätten i hela tal, samt Kyrkosång.

§ 4. Innanläsningen drifves med all flit, så att barnen lära rent obehindradt och efter skiljetecken läsa i hvilken Svensk bok som helst, samt ega säkerhet i stafning, förrän utanläsning begynner. Utanläsningen bör af skolläraren så handhafvas, att barnens begrepp fästas vid det som läses och bör han derföre genom fördelande af stycken i smärre frågor, utröna huru barnen fattat med förståndet hvad som skall fästas i minnet samt upplysa hvad oriktigt blifvit förstådt.

§ 5. Då tillfälle dertill kan beredas, lemnas flickorna undervisning uti för dem nyttiga husslöjder, såsom att sy, sticka, spinna, virka m. m. i stället för åtskilliga af de uppräknade läroämnen, som för gossarne synas vara mer lämpliga.

§ 6. Undervisningen sker hela året igenom, med undantag af December, Januari och halfva Februari månaden samt

omkring tre veckor i Juli då Skolmästaren är befriad från att hålla skola; dock böra barnen på viss dag i hvarje vecka äfven under den lediga tiden infinna sig i skolan för att redogöra för dem föresatta lexor, hvilka böra omfatta i synnerhet repetition af förut genomgångna kunskapsämnen, äfvensom skolmästaren åligger, att mot skäligen arfvode under samma tid meddela undervisning åt andra som sådant åstundar. — Undervisningen pågår hvarje dag under lästiden sju timmar och något mindre under den mörkare årstiden; dock lemnas frihet ur skolan alla lördagar.

§ 7. I skolan göres bön med sång hvarje morgon och afton. — Barnen åligger, att visa flit, lydnad och uppmärksamhet samt vara rene och snygga. Det barn som brister härutinnan, straffas med nedflyttning inom skolan, förbud att få vara med de andra barnen under fristunderna en eller flera dagar, eller på annat tjenligt sätt, så att kroppsaga, så vidt görligt är, undvikes. Skulle detta ej hjälpa, anmäl Skolmästaren saken för barnets föräldrar eller målsmän, de der efter omständigheterna böra taga de mått och steg, som till rättelse lända kunna. Låter den felaktige ändå icke rätta sig, anmäl Skolläraren saken med dess omständigheter hos Skolstyrelsen till den åtgärd, som ändamålsenligast synes. —

§ 8. För underhållandet af de i Skolan förvärfvade kunskaper och synnerligast för befrämjandet af en sann Christlig bildning, bör på dertill lämpliga tider af Skolläraren, under inseende och, der så ske kan, med biträde af Församlingens Presterskap, undervisning meddelas och förhör anställas med den ungdom som utgått från skolan, i de kunskapsämnen som blifvit föredragne. —

§ 9. Af Skolläraren föres en matrikel, hvari antecknas hvarje barns namn, hemvist, ålder, intagning i skolan, framsteg, flit och uppförande. Denna matrikel uppvisas för Skolstyrelsen och dem, som deraf vilja taga kännedom. —

§ 10. Barn, som i Skolan intagas, böra icke utan giltigt förfall derifrån uteblifva, utan skolgången minst fyra månader jemt fortsätta, på det deras framsteg af ojemn skolgång ej må förhindras och fördröjas; och må de månadliga afgifterna till skolläraren af betalande skolbarn af sådan ojemn skolgång, der den icke inträffar af sjukdom eller annan skälig anledning, icke förknappas. —

§ 11. Vid hvarje läsårs slut eller oftare, om Skolstyrelsen så förordnar, böra offentliga förhör med barnen anställas, vid hvilkas slut lämpliga belöningar, så vidt i skolkassan eller genom enskildtes gåfvor medel dertill finnes, tilldelas de barn, hvilka genom flit, skicklighet och ett godt uppförande sig utmärkt. —

§ 12. Skolläraren bör föra en nykter och i all måtto anständig och värdig vandel samt föregå barnen med goda exempel uti Gudsfruktan och Christliga dygder. Han bör ock visa Skolstyrelsen aktning och hörsamhet samt ställa sig till noga efterrättelse hvad Kongl. Maj:ts Nåd. Stadga om Folkundervisningen i riket och hvad detta i enlighet dermed uppgjorda Reglemente föreskrifva. Wid fristunderna tillser han, att sedlighet och anständighet är bland barnen rådande, anställer då och vid andra lämpliga tider Gymnastiska öfningar för dem samt söker såväl dervid som annars, att sorgfälligt förekomma och afvända allt, som i fysiskt och moraliskt afseende kan vara för dem skadligt. —

§ 13. Den läsordning som för Skolan är upprättad, och uti hvilken religionsundervisningen synnerligast är föreskrifven, bör af Skolläraren noga följas. —

§ 14. Skolstyrelsen, som i enlighet med Kongl. Maj:ts Stadga om Folkundervisningen i riket blifvit organiserad, skall föröfrigt vaka öfver hvad till skolans behöriga vård och förvaltning hör, vidtaga de åtgärder, som till dess framgång och det med densamma åsyftade ändamål kunna lända samt göra de tillägg, jemkningar och rättelser uti detta reglemente som nödiga pröfvas kunna, ställande sig härvid Kongl. Maj:ts merbemäldte nådiga Stadga till noga efterrättelse. —

Bankeryd den 24. November 1844. O. Nordström, Pastor och Ordf. i Skolstyrelsen — Ulf Carlson Sparre — J. Norlin — P. Nyander — C. Florin — A. Wetterbrandt — J. P. Broman. Vidimeras O. Nordström. — Tillägg: Ofvanstående Reglemente har Consistorium pröfvat skäligen att godkänna. — Wexjö den 11. December 1844. Sam. Elmgren — J. G. Winberg — Vidimeras, O. Nordström.» —

Från Bankeryd flyttade undertecknad efter sju års vistelse der hösten 1847 till Marbäcks Förs. i Elfsborgs Län. der jag, såsom redan förut nämnts, erhållit förenade Skollärare- och Klockaretjenster. Nu något om denna plats och om skolförhållandena der: Då jag ditkom, fann jag först till min förvåning, att efter 5 års betänketid ingenting hade annat än provisoriskt beretts för folkskolan. Man hade t. ex. blott utrymt hjonen i sjelfva fattigstugan för lokal åt undervisningen, och för mig fanns ej annat till bostad än en halfrutten gammal sockenstuga under samma tak, allt osnyggt

och osundt. Detta var en nedslående känsla för mig och de mina och man tycktes dess värre ej så snart vara betänkt på att afhjelpa denna svårighet, hvadan jag tidigt började tänka på att icke blifva gammal på stället. — Folkbildningen i denna socken stod på den mest primitiva ståndpunkt. Klockaren hade icke heller här kunnat läsa med barnen, och ingen undervisning hade på länge kunnat meddelas, sedan en gammal man dött bort, som i flera år funnits i socknen och undervisat dess barn uti innanläsning. — Föräldrarna sjelfva hade nu fått hafva omsorgen, och det blef således kient med läsöfningen i husen till följe af många sådana föräldrars bristande kunskap och förmåga dertill. Det sades dock, att bergade föräldrar under årens lopp, hade sändt sina barn till små privatskolor i andra närbelägna socknar eller ock till Ulricehamns stad, der någon undervisning kunnat meddelas. De fattiges barn deremot var det mest synd om, ty de hade fått uppvexa nästan i hedendom. — Såsom tillika klockare fick jag vid husförhören åhöra, huru det stod till med läskunskapen i allmänhet, och detta var rätt jemmerligt. Dessa husförhör, hvilka ju voro afsedda för befordrande af folkets kristliga tro och bildning, fingo vid denna tid snarare karakteren af ett pluggande endast med ungdomens innanläsning som upptog tiden och som vanligen slutade med en och annan tillrättavisning af prestmannen, hvilken mer och mer upprädd af all den okunnighet han hörde vid hvarje sådant förhör nästan alltid bannlyste någon eller några af den konfirmerade ungdomen. De stackars föräldrarna som vid vite voro pligtiga att närvara, måste sålunda år efter år mottaga allt allvarigare tillsägelser för sina barns vårdslösa bokkunskap; Och hvad skulle dessa göra, utan skola, utan medel och utan kunskap sjelfva? På sådant sätt måste huvudändamålet med dessa husförhör — själsodlingen — rent af eller i det närmaste försummas. — Dylika scener vid de gamla husförhören hade man dock hört alltifrån barndomen. — Emellertid hade fattigstugan här redan blifvit öfverfylld af skolbarn och vederbörande gjordes uppmärksamma på nödvändigheten af att med mera allvar tänka på uppförande af nytt Skolhus, hvilket ock skedde året efter mitt tillträde, men äfven det för litet. — Föröfrigt tycktes folket till största delen uppfatta såsom en lycka att ha fått sig en folkskola i socknen, om ännu outvecklad, och man hade så småningom hunnit tänka sig in i det nya förhållandet till densamma, så att man bar med någorlunda tåligt mod bördan af dess kostnader. Några tyckte dock att min lön, som skulle utgå med 16 tunnor spannmål, vedbrand och kofoder, enligt Kongl. Maj:ts Nåd. Stadga, blef oerhördt stor, ändock den icke uppgick till mera än mellan 215 à 225 kr. utom bostad och ved — säden

beräknad efter medelmarkegångspris — och Staten bidrog till nära hälften af detta. — Någon trädgårdsjord här eller i allmänhet vid f. skolorna var ej ännu anvisad. —

Under tiden hade jag sökt och vunnit befordran till enahanda befattningar i Örby församling i Marks härad af likaledes Elfsborgs Län. Här hade en s. k. donationsskola förefunnits i många år — jag minnes ej huru länge — och var denna stiftad till förmån för hela pastoratet, Örby och Kinna socknar. Denna skola hade alltid föreståtts af Pastorsadjunkten på stället, men som denne allt för ofta varit hindrad af sina presterliga göromål, hade undervisningen följaktligen blifvit högst ojemn och godtycklig, såväl å hans som å skolbarnens sida, så hade ock af skolan föga nytta vunnits. Här af och till följe af att skolväsendet i allmänhet kommit i ett nytt skede, hade man beslutat göra den ändring att antaga en folkskollärare, som trägnare skulle handhafva undervisningen der, och tillika förestå klockaretjensten. — Då jag i denna egenskap ditkom på hösten 1849, hade det gamla skolhuset nedbrunnit och man var beredd att bygga ett nytt sådant på samma ställe vid Örby Kyrka, der äfven en jordtäppa om cirka 2 kappland för Skolläraren var tillgänglig. Under denna tid hänvisades skolan till en gammal öde stående bondstuga i närheten och pågick der, till dess det nya skolhuset omkring ett år derefter blef färdigt. — För att nu nämna, hvad jag minnes om allmänhetens tillstånd i afseende på läskunskap m. m., måste jag tillstå, att det likasom kändes i luften, att här hade funnits skolundervisning förr, som oaktadt sin ursprungliga och ojemna gång ändå lemnat spår efter sig, hvilka i sin mån vittnade om att något alltid är bättre än intet, och mången hade lärt vördnad åtminstone för Guds-ordet. Jag erfor detta vid husförhören redan samma höst jag anländt, men jag erior derjemte, att donationsskolan långt ifrån lär varit allmännare anlitad af socknens barn, och därför lämnat mycket öfrigt att önska. Såsom ett nedslående minne här af må anföras, att det i den stora församlingen fanns ett helt 30-tal personer — mest af mankönet — mellan 18 å 25 år gamla, som i brist af tillräcklig underbyggnad i läsning icke kunnat godkännas för beredelse till sin första Nattvardsgång. Denna sorgliga erfarenhet blef nu något för mig att särskildt tänka på, hvarför jag beslöt att undervisa en del af dessa på för mig lämpliga tider, så att de slutligen måtte slippa »fram«. De äldsta af dessa 30 gafvo allt hopp förloradt och försökte aldrig mera sin beredelse till konfirmation. — Som man nu här hade ett stort kapital till sitt förfogande, byggdes det nya Skolhuset stort och ändamålsenligt med lämplig Skolsal och 3 st. vackra boningsrum, kök, källare och brygghus för

läraren, allt solidt och bra. Skolundervisningen pågick nu som bäst med t. o. m. öfver 100 st. barn, deri en hop a, b, c-darier inberäknade, och för att kunna uträtta något måste man exercera med Vexelundervisningssättet. — Men nu hade man i Kinna församling försport, att denna skola vore litigt anlitad och ville genast göra anspråk på att få ut sin del af donationen på så sätt, att läraren från Örby måtte åläggas tidtals och i mån af Församlingarnes storlek undervisa barnen särskildt i deras socken, då ock vägen till den gemensamma skolan vore för lång att gå för barnen. Dessa anspråk, hvilka tycktes vara både billiga och berättigade, genomdrefvos församlingarna emellan på utlyst gällstämma och blef beslutet här af i Göteborgs Konsistorium sanktioneradt. — Sålunda blef i en hast den »fasta« skolan — i hvilken egenskap jag sökt den — förvarldad till en ambulatorisk sådan och — hvad skulle jag nu göra? — Detta sätt att bibringa barnen kunskaper var mig alltid motjudande, just för bristen på sammanhang, hvar på all undervisning ytterst hänger, äfvensom för svårigheten af att kunna drifva barnens kunskaper nämnvärdt öfver minimum, för att icke tala om den olägenhet för helsan som följer af att vistas i dåliga förhyrda gamla ödelagda hus i byar eller torp, hvilkas beskaffenhet jag fick tillfälle att tillräckligt pröfva. — Lönen var annars i Örby större än hvad som den nya författningen föreskref; men på grund af anförda svårigheter sökte jag ändå och fick i Jerstorp — min födelsebygd — förenade Klockare- och Skollärarebefattningarne som blifvit lediga. —

Här i Jerstorp, hvarest mina tjensteåligganden började den 1:te maj 1851, förefanns en några år gammal fast folkskola, den första i sitt slag inom socknen. Wisserligen hade man icke ännu, som begripligt var, hunnit komma meningen af Kongl. Maj:ts Stadga för Folkskolorna särdeles nära, men här var ändå en begynnelse skedd dermed och sjelfva brytningen hade delvis försiggått, dock med så få och små utgifter å folkets sida som möjligt var. Således hade man icke bekostat något särskildt Skolhus, utan fick barnundervisningen i ännu 23 år ske uti den temligen gamla och trånga sockenstugubyggnaden, i hvilken äfven 2:ne små rum och kök voro anvisade som bostad åt mig. Det trånga utrymmet och skolbarnens mer och mer ökade antal, föranledde snart till införandet af hvarannandagsläsning, nemligen med gossarna den ena och med flickorna den andra dagen. — Några småskolor voro ännu icke ens påtänkta, utan fick man som förut, än i 10 å 12 år mottaga de små 5 år gamla barnen kommande med a b c-boken under armarna. — På detta vis arbetade jag nu, fast under mycken försakelse af beqvämlighet

och med brist på Skolmaterial etc. etc. — Uti öfverflöd på god materiel m. m. ligger dock föröfrigt icke hemligheten i konsten att läsa med barn. Det gällde att göra hvad man kunde med de små resurser, hvilka voro att tillgå, och hvilka framdeles blefvo upphjelpa mer och mer. — Barnen voro ej svåra att få hit, då icke fattigdom, som ju är folkskolans svåraste fiende, eller sjukdom hindrade dem, eller liknöjda föräldrar till en början då och då höllo dem hemma. Och sålunda åtnöjde sig de flesta af Skolbarnen icke med att blott inlära minimikursen af de kunskapsämnen, som merbemälda Kongl. Maj:ts Stadga undantagsvis föreskref; Skolgången blev allt jemnare och jag kan säga, att dessa förhållanden med vanliga undantag forto under hela min långa skolverksamhet här i Jerstorp.

Wid tiden för mitt tillträde här hade väl en beaktansvärd tillämpning af Folkskolestadgan egt rum inom alla delar i landet, så att man fått skolverksamheten något hvarstades i gång, men det syntes och spordes, att man hade — mest af sparsamhetsskäl — på de flesta ställena åtnöjt sig med det minsta möjliga, såväl i afseende på skolhus som i fråga om materiel etc. etc. — Så t. ex. var man ännu belåten i de större socknarna med blott ett skolhus och en enda lärare, hvilken delvis måste vandra omkring i de olika rotarna med provianten för dagen eller veckan, och det hände på många håll, att flera socknar i början förenade sig om en skollärare, hvilken skulle kringvandra i distriktet och uppehålla sig vissa veckor i hvarje socken. — De fasta skolorna utgjorde det minsta antalet och der skolbyggnader för fasta skolor uppfördes, hade man oftast förgätit iakttaga erforderlig hänsyn till luftvexling eller sundhet i allmänhet, i det att skolsalarna gjordes små och låga, utan afklädnings- eller matrum o. d. — Men när regeringen med allt större omsorg grep in för befordrandet af folkskolornas allt vidsträcktare utveckling i flera afseenden, anställdes slutligen Folkskoleinspektörer, som vakade öfver dessas behof och så småningom äfven bringade omskrifna förhållandena i ett långt bättre skick. Det är ock desse Inspektörer, hvilka vanligen togos ur leden af i undervisningsfacket erfarne och upplyste män, vi ha att tacka för den lyftning och höjd, till hvilken folkskolan nu hunnit och särskildt hafva lärarne i dem städse haft stödjande vänner, för att icke förgäta den oförtrutna undsättning, man alltid på landet kunnat påräkna hos den pastor, hvilken innehaft ordförandeskapet i skolstyrelsen. —

Under årens lopp hade ock Staten allt frikostigare då och då kommit emellan med större eller mindre anslag, dels till utvidgning af Skolväsendet i allmänhet och dels till för-

bättrade löneförmåner åt folkskollärarekåren. Det första steget i detta senare syfte togs, när lönen, från 215 å 225 kr., hvartill skollärarelönen med säd och allt, utom ved och bostad, förut kunde beräknas, höjdes till 400 kr., hvilken lön framdeles kom att ökas först till 5, sedan till 6 och slutligen till 700 kronor — det högsta belopp för lärare på landet — och hvaraf undertecknad endast de 3 sista åren af min tjenstetid kom i åtnjutande. Jag minnes, hurusom mången af kamraterna, då lärarelöner voro som minst, tvingades, att till skada för skolan men för sin och familjens bergning egna sig åt helt andra värf bredvid skolarbetet. Äfven jag kämpade under samma tryck som dessa för min och de minas existens och måste under hela 25 år söka en utväg derför genom att bredvid min folkskola hafva en liten privat skolanstalt för 8 å 10 äldre gossar från åtskilliga håll i orterna, som voro inackerderade hos mig, hvarigenom bergningen blef någorlunda hjälplig; dock fick jag på sådant sätt arbeta vanligen 9 å 10 timmar dagligen, nästan hela året om.

Af vidare skolminnen må ock nämnas de under 1860-talet utgångna ropen rörande ändringar i åtskilliga till Folkskolan hörande frågor, såsom om Kristendomsundervisningens inskränkande från skolans läroämnen, om Pastors befogenhet som Skolråds-ordförande, om inrättande af Småskolor, samt om kroppsagens vara eller icke vara i våra folkskolor etc. etc. — För att säga något om dessa förslag till ändringar, hvilka också delvis blefvo föremål för diskussion vid våra då redan 10 år gamla Skolläraremöten, har jag alltid ansett, att ett tillbakaträngande af Kristendomsundervisningen i våra Skolor skulle blifva olycksdiger — Kristendomsundervisningen måste vara hjertat i Skolans lif — liksom ock en förändring af Ordförandeskapet i Skolrådet skulle blifva vådlig för skolans verksamhet, isynnerhet då det gäller landsbygden, der det ju icke vore möjligt få en mera passande och upplyst person, som lönlöst åtog sig detta värf, än just presten. Deremot var ju den tredje ifrågasatta ändringen, införandet af småbarnskolor, högst befogad; Småbarnsskolan har, såsom ett underlag åt folkskolan, blifvit för henne en den mest värderade hjälp till lättnad och framgång. — Tyvärr kom man icke lika lyckligt öfverens med den sista af dessa frågor, som angick kroppsagan i skolorna, men jag tror, att denna åg åtminstone aftagit i samma mån som wexelundervisningssättet måst vika för lämpligare lärosystem. Det var vid denna frågas behandling, som undertecknad tillfälligtvis uppsatte dessa egna tankar om saken, hvilka jag här nedan tager mig friheten återgifva.

På dagordningen har denna fråga nu redan länge stått, hämtande efter andan, för att i mer eller mindre fullständigt

mått kunna nå en billig och sund lösning; men icke dess mindre tvistar man ännu och är villrådlig om, huruvida man fortfarande gagnar eller skadar släktet med — stryk. Frågan, som är af yttersta vikt för folkskolan, har ock en obetingad rättmätighet till allvarligt begrundande hos alla dem, som der i minsta mån, tänka sig möjligheten af mensklighetens förädling för lifvet och för evigheten, och det är just denna rättmätighet som satt en gammal folkskollärares penna i rörelse för ett välment försök till besvarande af huruvida kroppslig åga längre må bibehållas i folkskolan eller icke. — Är det en erkänd sats, att barnuppfostran i allmänhet är och förblifver en den svåraste uppgift i lifvet — och ho kan deruti säga sig vara en mästare? — så är det ju för skolan af högsta vikt, att söka efter det rättaste sättet därför, det sättet neml. som i möjligaste mån kan leda till målet — barnahjertats förädling. Och beror nu människans hela lif så väsentligt på den riktning, som sinnet och hjertat erhöllo under barnåren, så är det rätta stället att i skolan inympa goda vanor, seder och lärdomar, de der framdeles skola bära goda frukter. — En lärare, som eger ett sådant mål för sina blickar, tager icke heller ett enda steg på sin bana, utan att eftertänka om det eller det uti hans försök att lyfta upp sin omgifning behagar hans dagars upphofsman, om det är enligt med förnufts slutsatser eller lämpadt efter menniskonaturen i allmänhet eller för det särskilda fallet hvarom fråga är. Han lefver i ett oupphörligt medvetande af Guds närvaro och brinner af nit för sina pligter samt, framför allt, eftersinnar, om det som han gör, är anbefaldt eller strider mot Guds bud. Petri förra br. 4 kap. 11 v. — Betrakta vi derföre frågan från rent Kristlig eller human synpunkt, är hårdare kroppssaga i folkskolan både olämplig och onödig, derföre att den svärligen kan sägas förädla icke en gång det vanartigaste barn, och äfven derföre att så många moraliskt bättre medel stå oss till buds. — Will man väcka till lifs och underhålla barnens bättre ädlare känslor och vill man verkligen deras högre lyftning, så måste man använda medel, hvilka öfverensstämma med själens egen art; Rottingen, den må vara aldrig så fin, när dock ej anden; kan ej framkalla andliga verkningar, utan på sin höjd sinliga känslor, såsom t. ex. hat, fruktan, inställsamhet etc. etc. och använd i skolan skall den mera gagna som en straffinrättning, undervisningen som en plåga och straffet som lärarens otillbörliga vana. Hvar och en torde lätt kunna sluta till huru en skolas anseende och förtroende på ett sådant sätt måste lida, och hvad blifver följden? jo, hela arbetet är förfeladt, emedan barnets kärlek och på samma gång förtroendet till läraren går förlorad, och detta — son mången aktar alltför ringa — icke allenast hos

den individ som pryglades, utan äfven hos en god del af den öfriga barnskaran, som möjligen fästat någon vänskap vid sin lärare och hoppats få se bättre seder i skolan än slagsmål — jag menar de barn, som från hemmet lärt styras med mjukare tömmar. — Dock, säger man: för disciplinens vidmakthållande inom folkskolan är åga oundgängligen nödvändig, och härpå svaras, att äfven härvidlag är det nästan alltid ett fel hos läraren att behöfva använda åga för att bringa ordning. Här, om någonsin, visar det sig, om han är sin plats vuxen. Lika oskicklig läraren befinnes vara som ordningsman, lika oefterrettlig, fruktar jag, skall städse hans öfriga undervisning blifva, och med stränghet drifver man ju snarare barnen ur än i skolan. — Det finnes dessutom så många andra medel och utvägar för en välment undervisare, att få sina önskningar åtlydde, att icke ens alla af dem behöfva användas. Ett — det bästa af alla — är nästan tillräckligt, neml. att läraren beslitar sig att utöfva sitt kall af kärlek och i kärlek. Wisar man sina barn verkligen att man älskar dem, och det just derför att Gud vill så hafva det, så tro de detta fullt och fast och man blir både åtlydd, aktad och älskad tillbaka. — I en skola der ömsesidig kärlek råder mellan lärare och barn blir en helt annan anda, än der barnen drifvas fram med käppen. Barnen gå gärna i skolan och det lider intet tvifvel, att ju icke de samla med sig hem för hvarje dag något nyttigt och kärt intryck för sitt andeliga och lekamliga lif. Och hvad skulle väl Paulus m. fl. mena annat, då det säges: «förbittrer icke edra barn, utan uppföder dem i tukt och Herrans förmaning», än att detta skulle ske genom kärleksfull tillrättavision och icke genom hård behandling.

För mera än 25 år sedan, då folkskolorna — der sådana funnos — styrdes nästan uteslutande efter den s. k. Lankasterska metoden, och då dessas förnämsta värde tycktes bestå i att »hålla barnen af gatan», minnes jag alltförväl hurusom strängheten ansågs rentaf outhärlig och utöfvades äfven hela dagen om, dels genom mer eller mindre väl valda, alltid torra godtyckliga kommandoord för åtlydnad vid skolarbetet, samt dels och hufvudsakligast med batongen — ifall rottingen råkat i defekt skick; den fördes sannerligen som om han gått vid vatten eller ånga, och man kunde säga, att det var en riktig straffperiod som var uthärlig, då barnet utskrefs från skolan. Wanda från hemmen, som de den tiden voro, vid en hotande och sträv behandling, klagade barnen — besynnerligt nog — högst sällan, utan tego och ledo, äfven om de förde med sig hem en hårlock mindre från skolan eller om ett öra lossnat något litet under dagens skoläfventyr. — Wid en sådan folkskola, der jag en längre tid vistades för inlärandet af under-

visningssättet m. m., var det ej sällan man kunde få åse till och med omenskliga exekutioner. Jag minns ännu med en viss fasa, huru läraren der, under största hetta med tillhjälp af en s. k. »fothållare» afbasade en stackars vanvårdad gosse, och det flera gånger om, därför, att denne misstänktes hafva tagit ett äpple från en kamrat; Och jag glömmer aldrig den gråtande och slingrande, hvilken sedermera befanns vara helt — oskyldig. — Så ungefär gick det till på den tiden och så uppfostrades man för lärarekallet då — sättet vid de första Seminarierna att förtiga, der man åtminstone lärde något nyttigare bredvid — man plågade sig själf och barnen; man ångrade sig synbarligen, emedan man såg att desse blefvo snarare värre än bättre, men aga måste man. Kunde barnet ej sin lexa, så fälldes i bästa fall, bittra och för skolan högst opassande ord, och jag tror mig ej våga för mycket, då jag påstår, att vår annars i mycket så beaktansvärda barnalära från dessa tider har att räkna början till sin förkastelsedom, just emedan man, utan nämnvärd utredning af innehållet, snär piskade den in i barnets minne, hvarunder själen fick — intet. — Nu, sedan folkskolan genom mångas nitiska bemödanden och till följd af hela tidsandan, hunnit höja sig i nästan alla riktningar eller åtminstone sträfvar derefter, så i det intellektuella och moraliska som ock i rent pedagogiskt afseende; nu, då man ordnat arbetet der så, att man i lärjungarnes förstånd inpräglar allt hvad de böra veta, och man således har de yppersta tillfällen, att genom Guds och människors ord öfvertyga dem om det rätta, sanna och goda; nu, säger jag, då själfva tjuften slipper spö, husagan är borta och till och med djuren njuta skydd af lagarna mot öfvervåld, så borde väl icke ett gammalt förhatligt straffsystem få lefva kvar i skolorna, utan må de små der gerna hållas ryggen frie! Och är läraren själf genomträngd af Kristligt nit för sitt kall, så vore det underligt, om icke äfven han finge räkna sig till hjälp det, hvarförutan allt menskligt arbete är förgäfvets, neml. Guds välsignelse, utan skulle behöfva se åt skogen efter hjälpen. — Wisseligen är det svårt, om icke omöjligt, att förändra sådana barns vanor, hvilkas karakter redan börjat stadga sig; okunnighetens fördomar t. ex., med hvilka den jordbrukande befolkningens barn uppväxt, gifva icke gerna vika för nya intryck, men oskulden kan dock gjutas i hvilken form som helst; dock må man komma ihåg, att hvarje verklig seger öfver sig själf eller öfver en svårighet måste vinnas endast med ljusets vapen. — En annan omständighet vid utdelandet af kroppslig aga är svårigheten att finna såväl rätta tiden då sådant bäst skulle gagna, som ock måttet deraf, och man har vid sitt arbete i skolan alls icke tid till långa öfverläggningar med sig själf derom; Deraf härleder sig ock

det myckna förhastandet vid användandet af stryk, hvarmed så mången till ytterlighet förgått sig.

Är det nu så, att all undervisning bör bedrivas i sådan anda och på sådant sätt, att den verkar uppfostrande på känsla och förstånd, på hjerta och hufvud, så bort med den kroppsliga agan i folkskolan — för såvidt man icke kan bedja Gud hjälpa sig äfven vid det arbetet, och derom är man icke heller rätt ense —; och sätt t. ex. god ordning, uppmuntran, glädje, ömhet och mildhet i stället, och våra barn skola förr eller senare växa ifrån låga seder och blifva frimodigare, då de känna sig stå i innerligaste förening med sin lärare. Bort dock samma väg äfven med all klemig och pjunkig uppfostran, hvilken jag tror och anser vara lika mycket förfelad som den, hvilken hjälpt sig fram med stränghetens gissel. — Dessa mina åsichter, som grunda sig på egen mognad öfvertygelse och gälla åtminstone för mig och mina skolbarn, må nu vara tecknade som svar på denna viktiga folkskolefråga.

I Jerstorp blef ändtligen år 1874 genom folkskoleinspektorns bemedling en ny och ändamålsenlig skolsal byggd, hvars innanrede, som äfven inbegrep en liten orgel, skänktes af en församlingsmedlem. — Jag slutar nu min enkla skildring, hvilken ju ej kan göra anspråk på annat värde än att gifva några svaga antydningar om, huru folkbildningen i allmänhet befunnit sig under större delen af mitt lif. Mycket mera af de hinder och svårigheter, mot hvilka folkskolan i dess början och en lång tid derefter haft att öfverallt kämpa, såsom fattigdom, fördomar, ovilja, liknöjdhet och snikenhet bland folket, vore visserligen att anföra, men luckorna blifva nog ifyllda och ersatta af andra »upptecknare» i facket, hvilka bättre än jag vid mina 73 år kunna förmå det. Mätte blott något af hvad jag som »skolminnen» här upptecknat blifva till gagn för det afsedda ändamålet och mätte Guds välsignelse, nåd och kraft hvila öfver den Svenska folkskolan samt öfver dess barn och lärare!

Jerstorp i April 1889.

Självbiografiskt omramade

Tidsbilder

från seminarie- och folkskolestridernas
första tid av

Daniel Nyström

folkskollärare i Kalmar och Göteborg

Jag föddes den 8 december 1820 i Löths socken på Öland, der min fader var smed.*) Då afståndet till närmaste sockenskola (den i Thorslunda med prest till lärare) var fem mil, må det ej väcka undran, att flertalet af oss barn ej hade ringaste aning om huru en skola ens såg ut. Som presterskapet likväl under husförhören vidhöll sin fordran på åtminstone hjälplig färdighet i innanläsning, blef dennas bibringande mödrarnes åliggande, och för försummelse eller slarf i fullgörandet af nämnde uppgift vankades alltid och offentligen vid husförhören på hösten rätt skarpa tillrättavisningar. Denna skam ville vederbörande högst ogera utsätta sig för, men den kunde dock med bästa vilja i verlden icke undvikas af sådana familjer, der okunnigheten gick liksom i arf och sålunda på sätt och vis var oförvållad.

Att rätt många familjer likväl gäfvos, der god innanläsningsfärdighet gick s. a. s. i arf, är säkert. För egen del är jag tacksam för en sådan lycka. Vid hvilken ålder jag lärde de första bokstäfverna, mins jag ej, men hvad jag med visshet kommer ihåg är, att detta skedde vid min mors knä, under det hon sjelf sysslade vid spinnrocken eller med annat handarbete. Också lönades hennes möda med den framgång, att jag läste så väl svensk som latinsk tryckt stil lätt och flytande före fyllda sju år. Då hon härunder, så godt hon kunde, lärde mig begripa det lästa, faller det af sig sjelft att läsa blef ett nöje.

Liksom barn i allmänhet, älskade jag berättelser. Men hur finna sådan lektyr i en så afsides vrå på landet? Dock — Bibeln fans — och dess historiska böcker lästes och fasthöllos i minnet vid 8:de lefnadsåret. Härvid fick man nöja sig med blotta historiska tilldragelsen, emedan man, i brist på all kunskap i geografi, saknade den aflägsnaste aning om stället, hvarest det berättade timat. Men led man brist på geografisk kunskap så, att man icke kunde förlägga bibelns händelser till rätt plats, så egde man deremot en till öfverflöd gränsande barnatro. Man trodde bokstafligen.

Liksom Paulus så skönt säger kärleken göra trodde man allting. Att solen stod stilla i Gibeon och månen i Ajalons dal,

*) Författaren nedtecknade dessa minnen 1890, då han såsom pensionerad bodde i Stockholm hos sin dotter konstnären Jenny Nyström-Stoopendahl.

var lika påtagligt som att denna händelse står omtalad i bibeln och med tryckta bokstäfver.

En händelse under min tidigare barndom torde här tjena som illustration. Jag var omkring 8 år gammal och min bror 6, då våra föräldrar en söndag, för att öfvervara gudstjensten i en aflägst belägen kyrka, lemnat oss två hemma. Klockan blef öfver 3 på eftermiddagen och solen sjönk allt lägre, utan att far och mor syntes till, hvadan vi började frukta att öfverraskas af den annalkande natten. Långt var ock till närmaste menniskoboning. Efter att hava funderat en stund fattar jag ett djerft beslut, kanske det djerfvaste i mitt lif, i det jag stiger upp på en stol och, i hopp att solen skall ge med sig en smula, vrider den gamla väggklockans timvisare tillbaka till 12. Men solen gled och gled, närmande sig horisonten än vidare; föräldrarna kommo emellertid hem, och han som vridit visaren tillbaka, nödgades åtnöja sig med sin försvinnande litenhet gent emot en Josua, dock utan att synnerligen bråka sin lilla hjerna med, om den lefvandegörande Anden borde föredragas för den dödade bokstafven eller tvertom. Namnet Galilei var ju ej heller känt der i bygden.

Som sagdt, fans ej någon ordnad folkskola på närmare håll än den i Thorslunda. I vår socken bodde likväl en gammal gubbe med silfver i håret och med vördnadsvärdt utseende, och han hedrades med benämningen Skolmästaren i Mörby, efter namnet på byn, der han egde en jordlägenhet med hus. Vid kristendomsförhör i kyrkan sågs denne åldring nästan alltid, der han från sin plats i främsta kyrkbänken med skarp, skroflig stämma gaf svar på mången fråga, som för mer än en församlingsmedlem tycktes svårfattlig.

Ehuru hedrad med titeln skolmästare, inskränkte sig hans verksamhet i sådan egenskap till att en gång om året några veckor före husförhören på hösten, plugga endast med de barn, hvilkas föräldrar led ock brist på förmåga att dermed sjelfva taga befattning. För öfrigt voro barn i allmänhet rädda för gubben och hans skola, emedan han alltid, med eller utan skäl, framhölls såsom den bekanta busen, då det hette: »Om du inte är flitig hemma, skicka vi dig till skolmästarn».

Enligt 1686 års kyrkolag skulle det åligga klockaren att biträda prestskapet uti att lära församlingens ungdom att åtminstone läsa i bok samt något i skrifning. Den klockare, som vi i mina första barnår hade anställd i vår socken, var dock, oaktadt sin kunskap i läsning, komplett oduglig till lärare. Då han var nästan okunnig i skrifning, måste undervisning däri besörjas antingen af presten eller den i sakristian närvarande kyrkovärden. Sin befattning hade han erhållit på grund af den

goda sångröst han skulle egt i sin ungdom och utan att hafva aflagt någon examen.

Wäl kunde denne klockare icke mycket bestyra, men i sitt hufvudgöra, kyrkosångens upprätthållande, ådagalade han ett så sällspordt nit, att detta tillskyndade honom dubbelsidigt bräck, en åkomma, som gjorde honom erbarmlig att skåda, då han under sin tjenstutöfning, med sin väldiga tobaksbuss i munnen, utförde de afskyvärdaste grimaser.

Oaktadt så kännbar brist på lärarekrafter förefans, fordrade dock prestskapet i allmänhet, att folket skulle kunna läsa i bok. Men på hvad sätt man skulle komma till detta kunna, var den enskildes ensak att fundera ut. Det fans prester, som för okunnighet straffade konfirmationsungdomen med käppen, och mina föräldrar sade sig veta, hurusom kyrkoherden i Gärdslösa (sedermera biskopen i Kalmar stift Stagnelius, fader till skalden S.) tuktrade okunnig nattvardsungdom med läderpiska, endast för förseelsen att icke kunna. Sjelf kände jag en vår granne Nils Brok. Denne hade aldrig kunnat läsa och fick därför under en söndagsgudstjänst lida stockstraff, välförståendes utan åsyftadt ändamål, ty hvem skulle väl vilja bibringa honom det der fordrade kunna?

Dess bättre gafs det dock en och annan prest, som insåg att undervisning vore ett ändamålsenligare medel än vare sig käppen, läderpiskan eller stockstraffet. En sådan man var Nils Granlund, komminister i Löths pastorat under slutet af 1820- och början af 1830-talet. Då denne under fastlagen höll passionsgudstjänster, lyste han en husförhörsrote för gången att efter slutad gudstjänst kvarstanna i kyrkan, för att, jemte i kristendom, höras i innanläsning. När det härmed gick knaggligt för mången, lät han alla dessa slå upp medhafda psalmböcker eller biblar, och sedan han inlärt dem, hvilka bokstäfver som äro sjelfljöd och hvilka medljöd, undervisade han om sättet att rätt dela orden i stafvelser. Mången må kanske tycka, att af så ringa sådd vans föga skörd; men det är likväl säkert, att skörden icke uteblef. Ty jag påminner mig mera än en mor, som, när hon kom hem från kyrkoförhöret, tog fram sina barns abcbok, och der fann på dess första blad de der bokstäfverna a, e, i etc., som hon förut ej lagt märke till och hvaraf ej flera än en finge tagas i hvarje stafvelse. Från den dagen började hon också att undervisa sina barn på ett mera fruktbringande sätt, än hon hittills förstått.

Löth sockens första folkskola. Nu omtalade lärarebrist kunde dock icke alltid fortfara. Af en ny kyrkoherde, Per Ahlqvist, 1834 eller 1835, öfvertalades den här ofvan omnämnde olämplige klockarn att taga afsked, mot uppbärande af en del

af lönen såsom pension, och en lämpligare sådan med examensbetyg från stiftsstadens vexelundervisningsskola anställdes. För att lättare kunna förmå bönderna, som alltid visat obenägenhet för nya utgifter, att åtaga sig åtminstone någon uppoffring för sina barn, lät kyrkoherden från pastorsboställets mark afsöndra 4 tunnland god åkerjord till disposition för klockaren i sin egenskap af skollärare samt förmådde bönderna att derå uppföra boställshus. Med dessa raskt och kraftigt vidtagna åtgärder hade Löths församling fått grundstenen lagd till sin blott några få år derpå, enl. 1842 års folkskolestadga, inrättade folkskola.

Oaktadt läraren i den nu inrättade skolan å kunskapernas vägnar ingalunda kunde uthärda jämförelse med nutidens seminariibildade lärare, skötte han dock sin skola på ett sätt, som tillvann honom odelad aktning, en aktning, hvaraf han fortfarande gjorde sig förtjent äfven sedan han å annan plats, dit han vunnit transport, efter vid Kalmar Seminarium 1843 aflagd skollärareexamen, hade att sköta enahanda befattning.

Min egen utveckling. I Löths församlings nu nybildade folkskola blef det dock icke min lott att inhemta någon undervisning, emedan jag, som redan hunnit in på 15:de lefnadsåret, måste på allvar taga itu med inlärande af ett redan vid 12 års ålder börjadt handverk. Jag ägde dels nöjaktig kristendoms kunskap, dels flytande innanläsningsförmåga, bibringad af min mor, dels tarflig färdighet i skrifning bibringad af min far, som emellertid knotade öfver att för en så öfverflödigg sak kasta ut pengar för papper, och i rättskrifning, inhemtat på egen hand, så godt sig göra lät, efter mönstret af tillgängliga böcker. Dervid blef likväl konsten att interpunktera mig ett oförklarligt schibboleth, hvaröfver jag mycket undrade. Så utrustad måste jag efter skedd konfirmation ut i verlden.

Interesserad af handverket men icke af samlifvet med råa kamrater och en supig mästare, vände jag åter till hemmet vid 18 års ålder. I Kalmar hade jag sett, hurusom unga butiksbiträden kunde räkna med siffror på papper eller griffeltafla. Detta såg nästan ut som trolleri, men jag önskade dock lära den konsten. För sådant ändamål uppsökte jag en släkting, L. P. Meurling, som genomgått några klasser vid läroverket (»Storskolan») i Kalmar, men nödgats, för öfvertagande af sin faders landtbruk, afbryta sina studier. Denne visade mig mycken vänskap och uppoffrade för mig mången ledig stund, efter som jag fann, med glädje. Då han hos mig trodde sig hafva upptäckt goda fattningsgåfvor, rådde han mig till att studera på allvar och gaf mig för sådant ändamål de första lektionerna i latin samt något i grekiska, hvilket studium jag derpå fortsatte hos pastorsadjunkten i församlingen. Genom

latinskrifningen, som skedde efter Snellman — då bruklig hjälpreda för sådan öfning —, fick jag interpunktionsläran någorlunda klar. Detta var visserligen en krokväg, men ursäktlig, emedan man ännu icke hunnit få insigt om, att studium af eget modersmål vore tjenligt till grundval för vidare språkstudier.

Under detta mitt arbete för inträde i någon af den lärda skolans högre klasser (ty för någon af de lägre var jag väl gammal), tänkte jag visserligen, enligt erhållna råd, till en början på att, likt mången annan lika medellös som jag, anita de medellösas vanliga utväg, nemligen den sedan djeknarnes tid traditionella, i förening med skuldsättning. Men ju mer jag reflekterade deröfver, ju mer omoraliska fann jag båda.

Jag fattade följaktligen beslut att förbereda mig för kyrkosångare- och skollärare-examina, hvilka båda aflades, den förra 1840 och den sednare vid Kalmar Wexelundervisningsskola 1841.

Under denna tid talades mycket om, att en författning rörande folkskolors inrättande vore att vänta.

Sedan jag dessförinnan med tillhjälp af en lärobok på egen hand lärt mig räkna bråk och regula de tri, blef jag mot lön och vivre antagen som biträde hos en häradsskrifvare U. Bjoerklund, hvilket satte åtminstone en af våra prester i förvåning, emedan, såsom han uttryckte sig: »det är icke många lärda, som kunna räkna bråk». Af denna och liknande bekännelser kan man sluta till, att man för icke så särdeles lång tid tillbaka haft ganska ringa fordringar på prestkandidater i fråga om reala ämnen.

Staden Borgholm erhåller ordnade skolor först 1842. Det var icke blott på landsbygden det var klenst bestädt med folkundervisningen — Kalmar hade ej mera än en vexelundervisningsskola och denna sköttes af en prest. I staden Borgholm fans intet slag af ordnad skola förr än den 1 Maj 1842, då den erhöill sin pedagogi med en prest till lärare och sin folk- eller, såsom det då hette, vexelundervisnings-skola, med tecknaren af dessa rader till lärare. Före denna tid fick man hjälpa sig så godt man kunde: de förmögnare förvärvade en informator för sina barn, och handverks- och arbetsfolk hade att anförtro sina barn antingen åt en gammal försupen fördetting eller åt någon okunnig gumma, i händelse de ens ville ha dem läskunniga.

Behof af folkupplysning gifver sig tillkänna. Under årtiondet före 1842 gaf sig behofvet af folkupplysning särdeles märkbart tillkänna i synnerhet i norra delen af Kalmar län. Folket hade sedan någon tid tillbaka börjat tänka, särskildt i religiösa frågor, dertill föranledt af väckelsepredikanter, hörande

till komminister Sellergrens skola. Unge män, bonddrängar utan annan bildning än flytande innanläsningsfärdighet och tarflig skicklighet i skrifning jemte kristendomskunskap, trodde sig i sitt inre förnimma en manande röst att gå ut och predika ordet för en syndfull verld. Ännu gällande konventikelplakat lade dock hinder i vägen. Deremot fans intet hinder mot att uppträda som skollärare. I denna egenskap stod det hvar och en fritt att förkunna ordet för de små, och hvem kunde väl förmena fullvuxet folk att vid dylika tillfällen infinna sig och höra?

En sådan frihet kunde dock någon gång sättas i fråga. Sålunda blef en omkr. 40-årig man, Johannes Nilsson, skollärare och lekmanpredikant, på fångkärre, fängslad, införd till gemensamhetsfängelset å Kalmar slott, anklagad för förbrytelse mot konventikelplakatet. Han blef dock genast frigifven, emedan k. befallningshafvande vid hållet kansliförhör med mannen icke fann skäl att mot honom låta anställa åtal. Denne Joh:s Nilsson genomgick sin seminariikurs i Kalmar 1845, tog examen och erhöill strax derpå anställning som ordinarie folkskollärare. Seminariikursen hade emellertid förefallit honom särdeles svårfattlig. Men han var också betydligt till åren.

Lekmanpredikanter af nyss nämnda slag höllo skola i byarne, ofta så talrikt besökta, att barnen med största svårighet kunde inrymmas i den för ändamålet upplåtna stugan, der antalet ofta uppgick till 100. Psalmbok och bibel fingo ersätta hvad vi nu kalla läsebok. De första kapitlen af första Krönikeboken, första kap. af Matthei evangelium, äfvensom andra ställen, der namnregister förekomma, stafvades och renlästes, för att man skulle kunna reda sig jemväl med — som man kallade det — »krokiga ord». Hvad metoden angick, liknade den imycket grefve Rudenschölds.

I dessa skolor, som på hvarje ställe varade omkring 6 veckor, gjordes riktiga dagsverken med en ända till 10 timmar utsträckt arbetsdag och korta raststunder, endast afsedda för måltidernas intagande. På lördag hölls uppvisning inför tillstädeskomna föräldrar jemte en massa folk, som rest långa vägar för att höra den märklige skolmästarn, då barnen fingo visa sin skicklighet i innanläsning, dels af vanlig text och dels af »krokiga ord», äfvensom i utanläsning af katekestycken med bibelspråk samt dessutom en mängd bibelspråk, direkte inlärd vid innanläsningen i bibeln. Vid utanläsningen utfrågades innehållet af det lästa, för hvilket barnet hade att redogöra efter förmåga. Oftast vore dock svaren på förhand inlärd, och i sådant fall afgåfvos de i korus, hvilket också tog sig bättre ut för den samlade mängden, som stod packad, dels i den qvafva bondstugan och dels utanför de för

tillfället öppnade eller urtagna fönstren. Det hela afslutades med en längre, ofta två timmar lång, predikan och en längre improviserad bön, hvarefter det hela afslutades med afsjungan af en psalmvers. Efter en så använd dag fingo barnen äntligen slippa ut, söka sina hem eller sina kvarter, för att der hemta krafter till en kommande veckas liknande ansträngningar.

I skolor af detta slag voro skrifning och räkning valfria läroämnen, deri undervisningen besörjdes af legda biträden aflönade af hufvudläraren. Såväl denne som hans biträden åtnjöto fri kost och husrum af barnens föräldrar, under den tid skolan varade.

Icke sällan hände, att två eller flera skolor samtidigt upprätthöllos af en driftig hufvudlärare. I så fall måste undervisningen handhafvas af biträden, kända för gudsfruktan och erforderlig duglighet. Hufvudlärarens uppgift bestod då uti att dels egna det hela nödig tillsyn och dels personligen lägga hand vid uppvisningar och afslutningar.

Uti ingen af dessa skolor meddelades undervisning i andra ämnen än här ofvan nämnda.

Folkskollärareseminarium i Kalmar 1843. Då folkskollärareseminariet i Kalmar i Januari 1843 började sin verksamhet, hade ett ej ringa antal anmält sig till inträde. Större delen af dessa inträdessökande bestodo likväl af äldre supiga klockare, alla dertill dragna af en bevekelsegrund, nemligen den, att, jemte redan innehaft tjänst, jemväl erhålla blifvande lärarebefattning i sin socken. Sådana blefvo dock, såsom kända i orten, utan vidare tillbakavisade, utom en, som på biskopens önskan blef inskrifven, men dock snart, på grund af sin svaghet gent emot begärelsen, blef bortvisad. Alla de inskrifna voro väl vitsordade, och ett öfvervägande antal af de nu vordna elever, som före sitt inträde hållit skola på landet, kunde sägas tillhöra ofvan påpekade religiösa rigtning i dess strängaste form.

Med inträdesexamen gick det skralt. Ehuru folkskolestadgan då hade särdeles ringa fordringar på inträdessökande, funnos, så vidt jag kan påminna mig, icke flera än fyra som kunde räkna quatuor species i hela tal. Men dermed var ju icke alls så kinkigt, menade vår sedan så odeladt aktade och afhållne lärare, numera aflidne rektor O. E. L. Dahm, emedan detta och mera till skulle gå som en dans. Och allt gick äfven sedermera som en dans. Driftig och outtröttlig var han i sitt lärarekall och skötte detta under det muntraste lynne. Glad och språksam var han deremellan och vid besök, som han gerna mottog. På det hjertligaste log han jemväl åt det omedvetet fadda och platta, men på ett sätt, deri ej den minsta skynt af han kunde skönjas, hvadan den det gälde neppeligen kunde känna sig

sårad. Ut i allt hans umgänge med sina lärjungar syntes tydligen, att han på förhand väl satt sig in uti hvad som komma skulle, ty han visade ett nästan obegränsadt öfverseende med enfalden. Och sådant var också af nöden; ty: Föreställom oss dessa enfaldiga naturbarn, dessa bonddrängar-lekmannapredikanter, som icke kände andra böcker än sin katekes, psalmbok och bibel jemte några postillor och andaktsböcker, troende allt öfrigt vara synd att läsa; som ända hittills ej haft en aning om, huru en skolbok såg ut; föreställom oss deras förvåning, när de efter anvisning hade skaffat sig Fryxells svenska språklära — der lektes med ord (ordböjningarne) — hvad skulle slikt tjena till? — följaktligen var det synd; Dahms Sveriges historia? der fans nordiska gudasagan, sagan om Hagbard och Signe = syndig kärlek — alltså ännu värre — och den, som skrifvit allt detta, vore deras lärare!

Hvad var under sådana omständigheter att göra? Jo man gick till den prest i staden, som ansågs vara en rättsinnig lärare, för att begära råd, då svaret naturligtvis innehöll att studiet af modersmålets grammatik vore alldeles nödvändigt för att kunna förstå sitt modersmål rätt och på detsamma riktigt uttrycka egna tankar samt att hvar och en, som nu vore prest, också måst beqväma sig att studera grammatik, icke blott en sådan, utan flere och på skilda språk, i syfte att kunna tillgodogöra sig de skatter af vetande, som böcker på skilda språk innehålla, samt att presten jemväl i öfriga världsliga ämnen hade rätt vidlyftiga kurser att instudera. Sålunda vore jemväl världsliga kunskaper både nödvändiga och nyttiga för att dermed tjena hvarandra inbördes.

På grund af så beskaffade upplysningar, hyste lärjungarna ej längre några samvetsbetänkligheter*) gent emot de världsliga läroämnena, hvadan studierna gingo med en raskhet och ett lif, som få lärare, utom en Dahm, hade förmåga att framkalla.

Hvad man led brist på vid den nya läroinrättningen, var lämpliga läroböcker; men för denna brist sökte vår outtröttlige lärare bot. Just nu skedde uppräntningen till Dahms kända lärobok i Geografi, som derefter så länge begagnats vid våra

*) Samvetsbetänkligheter af detta slag togo dock icke slut med 1843 års seminarister. Då en seminarist 1845 erhöill fråga om orsaken till ett af krigen med Danmark, blef svaret: »djefvulen», och han kunde omöjligen förmås att gifva något annat. Denne fick naturligtvis afgå utan examen. Han uppträdde derefter som predikant och blef slutligen, såsom fullt vansinnig och vådlig för allmänna säkerheten, insatt på hospitalet för sinnessjuka i Wexiö. Hans namn: Per Lindgren och född på Öland.

En annan seminarist vid samma tid gaf stundom svar, som vitnade om ett föga utveckladt förstånd. Sålunda kunde han, på fråga om huru det gick med Wrede, sedan han till Karl IX lemnat sin häst, svara: »vreden stillades.»

läroverk. Den utdelades till oss arkvis från boktryckeriet. Wägghkator funnos visserligen; likaså hade hvar och en af oss förskaffat sig en handatlas; men Dahm fann mera fruktbringande att, under förberedelse af hvarje lexa, med krita teckna hithörande stycke karta på en stor svartmålad och med röda rutor (gradrutor) försedd trätafla, under det eleverna med blyertspenna utförde det företecknade på ett med lika många rutor upplinieradt pappersark. Hemma fullständigades teckningen med bläck eller tusch och försågs med färger. Detta likväl, sedan man utfört hela kartan. Detta sätt att gå tillväga medförde fördelen att, när man läst t. ex. Sveriges geografi till slut, kunde man den ock. Samma resultat har jag sjelf såsom lärare vunnit under de tider jag egt att bestämna för mig sjelf, dels i Kalmar och dels i Majorna, så länge detta utgjorde egen kommun. Barn ha för öfrigt mycket nöje af kartritning.

I geometri och linearteckning fans ej heller någon för seminarium lämplig lärobok, hvadan man under hithörande lektioner hade att teckna och skriva efter diktamen. Detta blef uppslaget till C. M. Lagerhamns*) redan under samma år, 1843, utgifna lärobok i detta ämne.

För inhemtande af grunddragen i Allmän historia begagnades till en början Wings lilla sammandrag, men denna utbyttes snart mot Bredow, såsom mera ändamålsenlig.

Någon lärobok i pedagogik fans ej heller att tillgå, hvadan man i detta ämne hade att göra skriftliga anteckningar under pågående lektion. Här var planen till Dahms Skolmästarekonst, som likväl icke utkom i tryck förr än 1846, utstakad.

Ehuru äfven religionsundervisningen hörde till Seminarii-föreståndarens åligganden, aflönade han ur egen kassa särskild lärare i detta ämne. Likaså i Välskrifning, oaktadt han sjelf icke saknade en t. o. m. vacker handstil.

Men — han önskade ju allt så väl gjordt som möjligt.

Om orsakerna till missnöjet med folkskoleväsendet i dess början. Wid skapandet af nya institutioner erfordras ett visst förutseende om, huru detta nya i en framtid kan komma att gestalta sig. Om en enda kugge i en för öfrigt väl uttänkt mekanism är aldrig så litet felaktig, anses ofta hela mekanismen förfelad, ända till dess felet blifvit upptäckt och afhjelpat. Så ock med 1842 års folkskolestadga. Dennas föreskrift om, att hvarje församling i riket redan inom 1847 års utgång skulle hafva försett sig med i laga ordning tillsatt vederbörligen examinerad lärare, var ett fel, som framkallade ett

*) En sedan ungdomstiden intim vän till Dahm.

annat: lärotidens otillräcklighet. Härigenom blefvo seminarierna från sin första början ingenting annat än skolmästarefabriker, derifrån en så stor myckenhet som möjligt kunde sändas ut i marknaden, utan att man särdeles mycket syntes bekymra sig om den utsända varans sämre eller bättre kvalité; — ty »huru annars hinna få lärare till alla dessa församlingar?» *) hette det.

Wäl är sant, att en stor del seminarier voro försedda med skickliga och nitiska föreståndare, såsom de i Upsala, Stockholm, Wexiö, Kalmar m. fl.; men att det också gafs andra, som voro försedda med rent af vårdslösa eller underhaltiga, tror jag mig med säkerhet veta. Att likväl ifrån båda slagen af dessa seminarier utgingo en mängd af underhaltiga lärare, var ju en gifven sak, då man tager i betraktande, dels lärotidens knapphet (i vanligaste fall blott ettårig) och dels de så ringa inträdesfordringarne, hvilka på denna tid ej heller gerna kunde ställas högre.

Under sådana förhållanden må det förefalla helt naturligt, att det för en och annan, som aldrig handterat en skolbok och som icke någonsin vetat, att läskonsten ej blott var till för sin egen skull utan även för att man skulle erhålla kunskaper, hade något svårt för att på en så kort tillmätt tid behörigen smälta det lästa och göra det till sin andes egendom.

Men ehuru lärotiden var kort tillmätt, blef det dock relativt taget många, som, under skötandet af anförtrodda lärarebefattningar, förstodo att icke allenast göra sina ringa kunskaper fruktbärande utan ock att genom sjelfstudium öka sitt vetande; och dessa utgjorde omotsägligen en heder såväl för de seminarier, hvarifrån de utgått, som för sitt kall.

Också syntes det redan under folkskolans första tid, som om hennes verksamhet haft välsignelse med sig. Ty huru annars förklara den förändring till ett bättre i moraliskt hänseende, som i synnerhet på Öland gjorde sig så märkbar? De uslaste nidingsdåd och de vildaste slagsmål, som i synnerhet vid marknader urartade till småkrig mellan olika byar och socknar, och dervid knifven och blypiskan brukades som vapen, tycktes höra till ordningen för dagen. Dessa vilda excesser, som voro så vanliga under mina barn- och ungdomsår och som utgjorde åklagares och domares förtviflan, hade likväl redan på 1850-talet alldeles upphört. Hvad kan väl vara orsaken? »Folkskolan», svarade Dahm, ty det var till honom frågan ställdes. »Det finnes alltså åtminstone en» — tänkte jag —, »som ännu tror på folkskolans fostrande förmåga, under det man i Sveriges riksdag säger henne mera skada än gagna».

*) Af en seminariiföreståndare ordagrant yttradt till D. N.

Och till tron på folkskolans fostrande förmåga jemväl under denna förkättringens tid, hoppas jag, att den oveldige forskare, som i en framtid kommer att sysselsätta sig med svenska folkundervisningens historia, skall komma, sedan han i Kgl. Direktionens för Folkskolelärarnes pensionsinrättning byrå kastat en blick i der befintliga matrikel öfver pensionstagare. Finnas der några upptagna, som genomgått sin lärokurs på 1840-talet, torde icke alla dessa varit så att förakta. Att många sådana icke hunnit upplefva pensionsåldern, är också antagligt. Och oduglingarne lära nog blifvit bortrensade, dels genom vak samma skolråds och dels genom nitiske folkskoleinspektörers åtgärder.

Godtköpsskolan. Emedan man från äldre tider haft för vana att för allmogens och den fattige arbetarens barn erhålla undervisning för så ringa pris som möjligt, förefaller det [då man tager i betraktande de löneförmåner (icke i allt uppgående till 300 kr.), en folkskollärare, enl. 1842 års stadga hade att påräkna], som om man åtminstone för den närmaste framtiden haft för afsigt att göra folkskolan till en godtköpsskola. Sådant kunde och så mycket lättare gå för sig som wexelundervisningsmetoden redan länge varit känd såsom en godtköpsmetod. Folkskolestadgan anbefaller den dock icke, utan stadgar, att den examinerade skolläraren skall ega kännedom derom, tydligen i syfte att i nödfall använda den. Så tänkte dock icke vederbörande skolstyrelser och församlingar, ty genom nämnda methods tillämpning kunde priset för en folkskola nedbringas till det minsta möjliga, derigenom, att det antal barn, en lärare hade skyldighet att fostra och undervisa, kunde uppbringas till det högsta omöjliga, för så vidt en så beskaffad skolsal kunnat gifvas.

Detta var et ytterligare missgrepp, som inom ganska kort tid efter 1847 straffade sig sjelf på ett sätt, som innebar temligen tydliga tecken till hela folkskoleväsendets kastande öfver bord.

Nu, 1851, börjades fälttåget mot folkskolan med J. Herm. Ekendal i spetsen.

Folkskolans Sturm- und Drang-period börjar med J. Herm. Ekendals bok »Den nya Folkskolan i Sverige. Tankar och anteckningar under en resa sommaren 1851». Boken utkom före årets slut. Utan att här vidröra något af innehållet i denna bok, inskränker jag mig endast till anförande af

1:o den slutsats, hvartill han kommit; och denna är: »Den nya folkskolan kan uppfylla sin bestämmelse endast på det villkor, att religionsundervisningen förlägges i hemmet under föräldrarnes vård och presterskapets tillsyn, samt att de allmänt bildande medborgerliga kunskaperna ensamt öfverlemnas åt

skolan till fritt begagnande af den förmögnare eller på själs-gåfvornas vägnar bättre utvecklade delen af allmogens barn.»

2:o hans förslag. Och för att komma derhän, föreslås antingen folkskolans upphörande eller dess öfverhandtagande af det yngre presterskapet, t. ex. af adjunkterna, hvilka kunde undervisa i världsliga ämnen. »Seminarierna blefve då öfverflödiga», säger han. Härjemte vill hr Ekendal en återgång till stadgandet i 1686 års kyrkolag, kap. 24 § 22. Och härmed vore tillräckligt gjort för folkupplysningen.

Det är naturligt, att en skrift af detta slag, på en tid, då folkskolan ännu befann sig i sin spädaste barndom och mången hyste motvilja för de nya pålagorna, skulle väcka ett oerhördt uppseende. Den gjorde det ock — och det nu en gång väckta uppseendet hölls vid magt, dels genom en otalig mängd tidningsartiklar och dels genom T. Rudenschölds skrift, innehållande »Några tankar om folkskolan, föranledda af hr J. H. Ekendals bok: Den nya folkskolan i Sverige» — samt en anmälan af densamma af N-t-r i Sv tidn. för 1852», hvilket allt utkom i broschyrform 1853.

I denna sin broschyr protesterar T. Rudenschöld mot återgång till 1686 års författning. Då Ekendal under sin resa — oafsedt den slutsats hvartill han kommit — icke funnit alla lärare rent af odugliga för bibringande af allmänt bildande medborgerliga kunskaper, säger sig Rudenschöld anse, att undervisningen genom seminaristbildade lärare vara »af föga värde», ja t. o. m. »förderflig», med afseende på lärjungens sannolika uppamning till uppblåst ytlighet och allmän slöhet. Hvad deremot religionsundervisningen angår, må sådan meddelas i skolan, katekesens omfång minskas, samt framför allt en god och flytande innanläsning, som meddelas genom rotskolan; samt kommer slutligen till hr Ekendals slutsats, genom att jemväl instämma med Geijer deri, att de allmänt medborgerliga kunskapsämnen helst böra bibringas genom lärare, utgångna från högre läroverk, der så ske kan ur det andliga ståndet (adjunkter och komministrar), hvilket stånd folkskollärarens kall i dess helhet egentligen åligger.

Redan fyra år före denna tid, eller år 1849, hade grefve Rudenschöld inrättat en skola inom Otterstads församling, der han tillämpat sin metod och för hvilkens genomförande han, enl. k. Br. den 18 Maj samma år, hade att ur den s. k. Filénska fonden tillgodonjuta en godtgörelse af 800 rdr bko årligen.

Som denna metod med loford mycket omtalades och då genom densammas tillämpning medfördes fördelen af en god folkundervisning för minsta möjliga kostnad, var naturligt att grefve Rudenschöld blef flitigt rådfrågad, så att resor blefvo nödvändiga för att han skulle kunna på ort och ställe ordna

skolväsendet. För att på skolstyrelsers kallelse kunna företaga sådana resor, beviljades grefven genom k. Cirk. den 16 Nov. 1854 under hvardera af åren 1855, 56 och 57 ett statsanslag af 800 rdr bko.

Ifrågavarande metod innehålles i hans år 1856 utgifna skrift »Svenska folkskolans praktiska ordnande». Efter denna bok beslöt 1856—1858 årens riksdag att svenska folkskoleväsendet skulle ordnas. Hon blef inköpt för allmänna medel och kringsspridd.

Nu fattades också riksdagsbeslut, som syntes hotande för 1842 års folkskolas bestånd. För inrättande af småskolor med oexaminerade lärare gafs understöd med 1/3, för ny folkskola med examinerad lärare intet, för högre folkskola med akademiskt bildade lärare 2/3 mot kommunens eget bidrag, hvarjemte seminarierna erinrades derom, att de från dem utexaminerade icke vid ansökning till folkskolläraretjenst hade några anspråk gent emot oexaminerade sökande. Detta allt af fruktan för, att folkskoleväsendet, om det finge fortgå i sin utveckling, »skulle mer skada än gagna», som det hette i en ny broschyr, som jemte Rikets ständers skrivelse d. 2 Mars 1858, nu försedd med anmärkningar, inköptes för allmänna medel och kringssändes.

För ådagalagda förtjenster om folkundervisningen anslogs nu åt grefve Rudenschöld under hans återstående lifstid en nationalbelöning med 2.000 rdr rmt årligen.

Men 1842 års folkskolestadga qvarstod dock ännu åtminstone till namnet, hvadan man önskade dess upphäfvande. Ansträngningar för nående af detta mål hade varit lika oförtrutna som långvariga; men under tiden hade litet hvar hunnit sätta sig in i saken: — en kontra-opinion kändes i luften och, för att qväfva denna opinion eller åtminstone minska kraften af dess verkan syntes i Aftonbladet n:r 33 år 1859 en af grefve Rudenschöld författad artikel, deri 1842 års folkskola utmålades såsom en »förfelad inrättning» och yrkar, att nästan all teoretisk undervisning bör förvisas från seminarierna. Härigenom blef fullt klart, hvarthän det hela i sin yttersta konsekvens ville leda, hvadan folkundervisningens vänner från denna dag började att motarbeta folkskolans störtande. Kontra-opinionen hade vuxit.

Från och med riksdagen 1859—1860 börjades striden ånyo; men denna gång för återeröfrande af den förlorade terrängen. Äfven nu blef en broschyr utdelad; men denna bekostades icke af staten. Den innehöll: »Förslag till ett bättre praktiskt ordnande af den svenska folkskolan, än det här granskade, af grefve T. Rudenschöld i lifstiden framställda».

Förslaget sökte ådagalägga 1842 års folkskolas företrädare framför det förslag greve Rudenschöld gjort, samt visade huru hennes höjande och förbättring skulle kunna utföras. Med den återgång, som nu vidtogs, fick man nöja sig med litet att börja med. 75.000 rdr anslogos till »folkskoleväsendets utvidgande och förbättring», examinerade lärare blefvo likberättigade med oexaminerade. För öfrigt intet, emedan sist hållna riksdag en gång sagt, att deras arbete mera skadade än gagnade.

Oaktadt ett omslag sålunda skett, att man hunnit till insigt om, att 1842 års folkskola blott vore i behof af en sund utveckling för att kunna åstadkomma en god folkundervisning, fortsattes striden efter greve Rudenschölds död. Bland dem, som mest utmärkte sig i denna strid — kanske icke utan hopp om framgång — var kapten Kylberg med »Tankar och vitnesmål» till greve Rudenschölds försvar.

Ehuru han i hufvudsak gillar greve Rudenschölds system, uttalar han sig dock klandrande emot dennes sätt att hafva velat »lagstifta mer med principer än med recepter». Kapten Kylberg ville blott det senare. Se här hans recept för maximum i en folkskola, sådan han tänkte sig den: »Ren och flytande innanläsning, Luthers katekes och någon kännedom af biblisk historia, Skrifning af läslig latinsk stil, Räkning: Addition, Subtraktion, samt Multiplikationstabellens kännedom».

Då folkskolan är »ett system för syns skull», böra alla folkskolor med examinerade lärare upplösas och småskolor med oexaminerade lärare inrättas. Intet barn i dessa skolor vore tillåtet att lära mer än kamraterna; och då alla bondbarn icke kunde hinna med att lära skriva med bläck och penna, bör intet enda tillåtas att lära det. Önskades för något barn högre kunskapsmått, hade han intet deremot, endast sådant skedde i en högre skola o. s. v.

Och sådana »Tankar och vitnesmål» kunde för icke fullt trettio år sedan framställas på fullt allvar! Skriften vann likväl anklang till den grad, att 2000 exemplar deraf den 18 Oktober 1861 af staten inköptes och utsändes, ett bland många bevis på att folkskolans vedersakare egde ett beaktansvärdt antal anhängare.

Så fortgick striden ett godt stycke in på sitt andra årtionde. Wäl hade J. H. Ekendal 1851 erkänt något af det goda som fans hos 1842 års folkskola. Så hade han i F. funnit läraren så älskad af barnen, att de greto, när de icke fingo gå i skola, samt att af 66 inskrifna barn 64 voro närvarande. Här förelåg ju ett tydligt bevis på, att folkskolan inom sig egde lifskraft, en tydlig förutsättning för möjlighet af lyftning och utveckling; men något sådant är dock icke Ekendal villig att erkänna.

Grefve Rudenschöld däremot finner alls intet godt hos folkskolan, utan kallar henne »en förfelad inrättning», och Kylberg »ett system för syns skull», ett system, hvars afskaffande han yrkade. Den förre ville en elitskola, skött af lärare med akademisk bildning för få begåfvade barn och småskola för det stora flertalet; den senare vill endast småskola för alla bondbarn utan undantag.

Redan innan Kylbergs broschyr såg dagen, hade likväl för folkskolan en hoppets ljusglimt börjat visa sig derigenom, att 1859—1860 års riksdag slagit in på en väg, som åtminstone styrde kurs mot rätta hjulspår, hvadan den nästan till förtviflan gränsande modstulenhets, som bemäktigat sig så många lärares sinnen, började lemna rum för hopp och mod.

För åstadkommande af en så lycklig sakernas vändning inlade lektor Abr. Rundbäck en ovärderlig förtjänst genom en (också för allmänna medel inköpt) broschyr, der sjelfva hufvudfrågan, om hvilken striden egentligen stod — nemligen den om Seminarier och examinerade lärare — vederlägges, men i öfrigt mycket bygges på Rundbäcks system, enligt vilket också kvinnor sedan den tiden användes i folkskolans tjänst. Sedan dess har också lagstiftningen, så vidt den rört folkskolan, oaf-lätligen fortgått på en väg, som ledt till folkskoleväsendets fortfarande utveckling.

Sedan striden sålunda i hufvudsak kunde anses utkämpad, syntes åter 1862, en broschyr, denna gång af P. Pettersson, seminariiföreståndare i Westerås, numera kyrkoherde, »Om den Rudenschöld-Kylbergska skolplanens värde i förhållande till 1842 års folkskola.»

Om innehållet i denna broschyr må endast nämnas, att den gent emot omnämnda skolplan söker framhålla 1842 års folkskolestadgas större pedagogiska vishet i synnerhet deruti, att hon icke gifvit bestämd föreskrift om någon särskild undervisningsmetod, under förutsättning, att en skicklig lärare alltid förstår att välja den metod, som bäst leder till målet.

Stridens inflytande på lärarnes sociala ställning. Under det resultatet af nu beskrifna mångåriga strid, från ena sidan betraktadt, gaf en ansats till folkskolans höjande och förbättring, blef, från den andra, lärarnes sociala ställning allt annat än afundsvärd. I tidningarne, som diskuterade folkskolefrågan, skuros alla, såväl den duglige som den oduglige läraren, öfver en kam, och inom kort blef den åsigten allmän: att folkskolans lärare vore den mest olyckliga samhällsklassen i landet. Också trodde sig en riddarhusledamot under en af våra ständsriksdagar, då fråga blifvit väckt om ordinerande af icke-akademiskt bildade män till predikobiträden under då rådande prestbrist, ha fullt skäl för sitt yttrande, att han varit med om att skapa

en olycklig tjenstemannaklass, den olyckligaste han kände, folkskollärarnes — nu ville han icke åter vara med om skapandet af en andra.

Med sådana ord torde tillståndet från denna tid vara tillräckligt karakteriseradt.

Vexelundervisningsmetoden. En bland orsakerna, och kanske den mest vägande, till nyss påpekade missförhållande, var en ofta misslyckad tillämpning af vexelundervisningsmetoden. För en fruktbringande tillämpning af denna metod erfordrades både kraft och urskiljning, och der dessa egenskaper saknades, förlorade skolan allt anseende, vare sig hon sköttes af prest eller lekman. Bland framstående skolor af detta slag under 1840-talet, må nämnas: Prins Gustafs skola i Upsala, Normalskolan i Stockholm — båda med prester till föreståndare — samt dels från denna tid och dels under 1850-talet, tvenne större skolor i Malmö, båda skötta med kraft och energi af seminariibildade lärare. Många sådana kunna uppräknas.

Wid folkskolestadgans utfärdande hade ifrågavarande undervisningsmetod varit tillämpad här i landet något mera än ett tjugotal år och i hufvudsak befunnits god, hvadan det var att hoppas, att man, med några modifikationer vid dess tillämpning, kunde erhålla en länge efterlängtd god folkundervisning för billigt pris, en skola, der barn af alla åldrar och på olika kunskapsstadier egde rättighet till inträde; ty om någon dyrköpt sådan kunde ej nu blifva fråga. Och hade man vid 1840 års riksdag begärt ett kostsammar folkskoleväsen, såsom t. ex. småskolor till underlag för den i frågasatta folkskolan, kan man med full säkerhet antaga, att icke någon folkskolestadga utkommit 1842.

I Ljungby, Kalmar län. Efter aflagd examen vid Kalmar folkskollärareseminarium 1843 mottog jag med början af år 1844 en e. o. ambulatorisk lärarebefattning i Ljungby biskopliga prebendeförsamling nära Kalmar och skötte skolan under året på tre olika stationer. Såsom skolsalar fingo på tvenne ställen illa försedda bondstugor tjena, och på det tredje en inhysestuga, der äfven s. k. herrskapsbarn hade att tillgodogöra sig undervisningen. Något omdöme om mig sjelf i min egenskap af lärare här torde anses mindre tillständigt, utom det, att jag sökte efter bästa förmåga uppfylla min pligt samt att jag därför rönt otvetydiga tecken till erkännande både af vice pastor och församling. Att jag likväl icke kunde tillfredsställa allas önsknningar, fick jag veta. Då en rik nämndeman, hvars tre barn jag jemväl hade i min skola, tillfrågades om, hur man tyckte om den nye skolmästarn, blef svaret: »Åh, han blir väl

bra, när han lärt sig göra skilnad mellan den som har något och en fattiglapp, som inte har något alls.»

Så långt hann jag dock icke i lärdomsutveckling, ty redan innan nyåret 1845 hade jag blifvit antagen till ordinarie skollärare i en för Kalmar stads förstäders behof der nyinrättad folkskola.

Kalmar stads folkskoleväsen. Om tiden, när Kalmar stad först försågs med vexelundervisningsskola, är jag icke i tillfälle att upplysa, utan endast derom att denna skola intill 1843 års slut sköttes af prestmän, hvilka med skollärarybefattningen vanligen hade en presterlig befattning förenad. Enligt allmänna omdömet sköttes lärarebefattningen, särskildt under de senare åren, vanligen illa, hvadan man, hufvudsakligen genom seminariförest. Dahms energiska åtgärder arrangerade saken så, att folkskolan, som hon numera skulle kallas, genast skulle öfvertagas af seminariibildade lärare. Redan innan årets slut hade också Dahm för ändamålet utarbetat ett reglemente, som vann Domkapitlets stadfästelse. Enligt detta fördelades skolan på tvenne afdelningar: en lancasterklass för folkskolans minimikurs och en högre, Öfverklassen kallad, för folkskolans maximum. I denna klass, der undervisningen skedde omedelbart, behöfde naturligtvis icke vexelundervisningsmetoden användas. De tvenne lärare (Karl Johansson för Öfverklassen och Klas Lund för Lancasterafdelningen), som med 1844 års början anställdes i den så omdanade skolan, hade nyss utgått från seminarium i Kalmar och sålunda varit Dahms lärjungar. Båda arbetade med nit och kraft, så att man redan vid första halfårets slut, vid den före midsommar anställda examen, kunde framlägga ett godt resultat, i förhållande till den korta tid, som på arbetet nedlagts. I lancasterafdelningen spårades i hvarje dess minsta detalj, hurusom läraren personligen varit med. I Öfverklassen goda kunskaper, framlagda vackra skrifprof och prof på kartritning, icke utsmyckad, men sådan den kan åstadkommas af barn under en god lärares ledning. I denna klass undervisades endast gossar. (Flickorna, som endast hade att inhämta folkskolans minimum, undervisades derjemte turvis i qvinlig slöjd, deribland väfning af t. o. m. drällduk. Slöjdskolan, — drott. Bernhardinas Flickskola kallad — var vid denna tid redan gammal och med anseende.)

Så efter första halfårets arbete. Dahm yttrade oförstält sin glädje häröfver. Han hade också skäl dertill, då det var han, som nedlagt ett så vackert utsäde.

Under sådana omständigheter förvärfvade sig folkskolan ett allmänt förtroende. Hon besöktes ej längre af endast den fattiges barn, såsom under den gamla lancasterskolans tid varit

förhållandet, utan jemväl till en icke ringa del af de bättre lottades.

Inspektionen öfver såväl denna som den i ena förstaden, der jag från 1845 var anställd, besörjdes af skolstyrelsens ledamöter tu-_{ris}vis, en för hvarje vecka.

Striden och dess verkan på lärarne. Utan andra sorger än sådana, som äro så oskiljaktiga från barnalärarekallet, arbetade man efter bästa förstånd termin efter termin, ända till 1851, då man i tidningarne fick se, hurusom f. seminariiförest. i Strengnäs, J. H. Ekendal i en skrift, »Den nya Folkskolan i Sverige», bryter stafven öfver den nya institutionen, såsom icke mycket värd att hålla på. Man skaffade sig skriften. Icke ens egna lärjungar har han, likt Dahm, att framhålla, ty om dylika gifvits, skulle det varit i Strengnäs omnejd, Södermanland, hvarest han jemväl säger sig hafva gjort besök i skolor. Ingen ny undervisningsmetod har han att sätta i stället för den klandrade, och hvad skulle också slikt tjena till? Lärarne voro ju odugliga och stode icke att förbättra. Dessutom var folkskolan alldeles obehöflig. — Och tidningarne togo, såsom ofta brukar ske, i fall som detta, hans parti. Deraf kunde ju snart bildas en opinion, ödesdiger nog för folkskolan och hennes ärare. Hvad var nu för oss att göra? En hvar af oss lärare blef nedstämd och modfäld, och mången började se sig om efter annan utkomst, än den genom det svagt aflönade och numera illa bedömda lärarekallet. För egen del tog jag under lediga stunder itu med förberedelse till organistexamen, som aflades i Lund d. 22 Juni 1855, för att kunna vinna befordran till en någorlunda god klockaretjenst; — men hvilket, dess bättre, efter hvad jag nu finner, icke lyckats. Mina båda kamrater aflade liknande examen i Stockholm.

Under denna tid talades mycket om grefve Rudenschöld och hans nyuppfunna undervisningsmetod.

Grefve Rudenschöld. Experimenter. En olika bedömd lärare. Wid min hemkomst från Lund, hade grefve Rudenschöld, på skolstyrelsens kallelse, redan några dagar varit i Kalmar. Som skolorna nu hade ferier, måste barnen sammankallas medelst budskickningar. Resultatet af grefve Rudenschölds undersökningar blef här detsamma som öfverallt annorstädes. De vunna resultaten af skolarbetet ringaktades och förkastades. Så ock i s. k. Öfverklassen, der undervisningen skedde omedelbart och utan vixelundervisningsmetod. Grefvens metod, sådan vi finna den i hans bok »Svenska folkskolans praktiska ordnande», skulle följas. I folkskolans öfverklass fortgick dock undervisningssättet såsom hittills. I öfriga skolor alltså måste vixelundervisningsmetoden öfvergifvas. Den hade

också spelat ut sin roll. Med ett större antal barn af olika ålder och på skilda kunskapsstadier blef det nu ett experimenterande utan like, hvilket dess värre icke aflopp utan förlust för mångt barn, därför att man ej med ens hade något att sätta i stället för det förkastade. Det var först 1861 vi fingo småskolor, och dermed var äntligen svenska folkskolan räddad.

Det var år 1855 i slutet af juni som grefve Rudenschöld gästade Kalmar. Redan inom två år derefter hade en af mina kamrater, J. O. Morén, uppledsen på experimenterna och jemväl af andra skäl, sökt och erhållit transport till förenade organist- och skollärarebefattningarna i Tegelsmora, Upland, der han 1861, och alltså helt få år efter tillträdet, för ådagalagd lärare-skicklighet hugnades med medaljen Illis quorum meruere labores i guld af 5:te storleken, hvilket må här anföras blott såsom bevis på, hurusom hans verksamhet på den nya platsen blef bedömd på helt olika sätt, än af grefve Rudenschöld. Äfven i Kalmar gjorde han sig mycket omtyckt så väl af skolstyrelse som föräldrar.

Tidstecken. Trots det vi i Kalmar 1861 erhöilo småskolor till underlag för folkskolan, ville det ej taga slut med experimenterna, hvilka leddes af en hr X.*) Dessutom hade den nya vind, som sedan 1851 börjat blåsa genom landet, utöfvat en rätt underlig verkan på en del sinnen. Broschyrer och tidningsartiklar hade skrämt upp rätt många för den seminaristbildade skolläraren, och därför ansågs klokast att handskas med honom under iakttagande af en med en viss försigtighet blandad misstro. Vål hade man icke emot, om en lärare egde, t. o. m. mycken, erfarenhet, men man hörde honom icke gerna återopa sig derpå. Likaledes fordrade man å ena sidan, det han egde nödiga kunskaper; men å andra såge man helst — jag vet icke hvad —, att han vore okunnig, i fall sådant kunnat låta sig göra. Med få ord: man kunde icke undvara honom, och därför borde han göras så oskadlig som möjligt, så att han blott vore användbar som ett slags instruktionskorporal, den der egde att lyda, utan att töras reflektera.

Se här ett par erfarenheter från denna rätt underliga tid. 1:o jag tog mig friheten att öfvervara en afgangsexamen, anställd med seminaristerna i Kalmar (jag kan ej bestämdt uppgifva året, men tror att det var 1860), under det numera afl. C. A. Dahlström var seminariets föreståndare. De nu afgående eleverna visade sig väl hemma i sina stycken och allt vitnade om ett godt arbete å båda sidor, lärares och lärjungars. För modersmålets grammatik redogjordes, så att säga utmärkt, och

*) Emedan hr X ännu lefver, har jag icke velat utsätta hans namn.

med Svedboms Satslära visade de sig väl hemmastadda, icke allenast muntligen, utan ock skriftligen, på griffeltafla. Biskop Genberg, som var närvarande, uttalade sin tillfredsställelse med examen i allmänhet. »Men», frågade biskopen, »jag ser inga prof på uppsatsskrifning?» »Sådana öfningar har jag med flit underlåtit», var Dahlströms svar, »emedan en skollärare, med den blygsamma ställning han är egnad att intaga, enligt min åsigt, alls icke bör utsättas för frestelse att tro sig kunna uppträda såsom författare». »Ja herr rektorn kan ha rätt», medgaf biskopen. Numera få likväl t. o. m. folkskolans lärjungar öfva sig i uppsatsskrifning. Ett bevis på huru åsikter kunna undergå förändring.

2:o Under ett samtal, som jag ungefär vid denna tid hade med hr X, råkade detta samtal bl. a. in på frågan om läroböcker i rättstafning.

»Hvad tycker magistern», frågade jag, »om Zachrissons Rättstafningslära, som numera utgått i flere upplagor och alltså synes hafva vunnit en rätt aktningvärd spridning?» »Hon är onekligen en mycket bra bok, efter hvad jag kan inse, och derjemte har hon ju fördelen af att vara rätt billig.» »Det gläder mig att höra, i synnerhet som jag väl känner författaren.» »Hvem är då författaren?» »Skolläraren J. A. Zachrisson i Kongsbacka», var mitt olyckligtvis alltför naiva svar.

»Skolläraren Zachrisson? — Nej då duger icke boken. Vi få hädanefter icke begagna den vidare — vi få lägga oss till med Almqvist.»

Och dervid blef det. Zachrissons Rättstafningslära förvisades från Kalmar stads folkskolor, — och aldrig har väl någon så stått der med skammen öfver sin försummelse att i rätt tid göra ett försök med att använda diplomatiens så svåra konst, som jag nu stod der.

Men tiderna vexla och åskådningssätten med dem; så ock på detta område. Hvad skulle väl hr X nu säga, om han finge veta, att hvarken B. C. Rodhe eller A. Henriksson m. fl. kunna förete ett testimonium academicum men ändock framstå såsom goda skolboks-författare? -

Det hänsynslösa sätt, som ofta omtalade broschyrer och tidningar mot folkskolan och hennes lärare så flitigt begagnade, och dervid de senares personer ofta förlöjligades eller hånades, förfelade icke att göra beräknad verkan långt utöfver den tid, efter hvilken folkskolefrågan i hufvudsak afgjordes. Man tycker, utan att särdeles mycket misstaga sig, spåra verkan af något dylikt i reglementet för folkskollärareseminarierna af d. 1 december 1865 § 48, deri det stadgas, att det högsta kunskapsbetyg, som från seminarierna derefter kunde erhållas, vore: med beröm

godkänd. — Detta stadgande har dock numera genom k. majt:s nådiga stadga för seminarierna i riket af d. 29 januari 1886 blifvit upphäfdt och en återgång till det ursprungliga anbefald, så att högsta kunskapsbetyget numera gifves med: berömlig. Och hvarföre borde det väl i detta fall vara annorlunda bestämdt för seminariernas lärjungar, än för dem vid alla öfriga bildningsanstalter, helst som ju hvarje betyg ändock alltid eger ett blott relativt värde? — —

Hvad som återstår osagdt, kunde gerna utan skada lemnas derhän, isynnerhet som ingen enskild bland oss lär få sin plats i historien. I kollektiv mening eger dock folkskolläraren der redan en ganska bemärkt plats gifven, ty den folkundervisningens historia, som nu står tecknad på riksdagsprotokollens blad, i broschyrer och i tidningsartiklar från denna stridens tid, eller från 1851, bära alla vitnesbörd om, att 1842 års folkskola med sina examinerade lärare länge utgjorde en förargelseklippa, om hvilkens »vara eller icke vara» det var fråga.

Wi känna frågans lösning. Och att folkskolefrågan framgick ur kampen med ny lifskraft och i föryngrad gestalt, derför ha vi i första rummet att tacka just de män, som, genom att börja striden, indirekt påskyndade en sådan sakernas lyckliga vändning. Ty om icke så varit fallet, kan man med full säkerhet antaga, att denna folkskolans reformation låtit vänta på sig ännu i några år.

Denna folkskolans första tid var alltså en tid, rik på växlingar; och under alla dessa växlingar måste vi gamle vara med, dock icke omedelbart i striden, ty den utkämpades våra åtgöranden förutan; men det faller sig ju helt naturligt, att vi, än under hopp och än under fruktan, avvaktade dess utgång.

Men var denna tid rik på växlingar, så framgår deraf såsom naturlig följd, att vi i vår lärareverksamhet icke kunde undgå att deraf röna inverkan. Åtminstone var så förhållandet med oss, i vår egenskap af lärare vid folkskola i stad (Kalmar), med undantag af sådana lärare som den redan omtalade i s. k. Öfverklassen, för hvilka vexelundervisningsmetod var obehöflig.

Kalmar — Göteborg. Min läraretid i Kalmar kan indelas i tvenne skeden, hvaraf det första omfattar åren 1845—1855 (Juni). Under denna tid måste, af redan kända skäl, vexelundervisning med lämpliga modifikationer användas. Att jag relativt taget, skötte min skola med god framgång, derför har jag att tacka, dels min ungdomskraft och dels den omständigheten, att jag vid undervisningen hade god hjälp af seminarister, som, för praktisk utbildning, turvis besökte skolan. Arbetet var strängt, men jag befann mig, på det hela taget, lycklig, emedan jag kände mig som en ansvarig personlighet.

Så kommer det andra skedet, omfattande åren 1855 (Juni) —1863, då, efter greffe Rudenschölds besök derstädes, experimenterna pågå. Ännu olika åldrar och kunskapsstadier, hvadan Rudenschölds metod med s. k. öfver- och underlärare användes. Detta var likväl ett mångdubbladt monitorssystem. Så kommer 1861, då vi få småskolor till hjälp och erfara någon framgång; men hr X tyckes aldrig vilja sluta med sina experimenter. Jag är för länge sedan uppgifven, ty jag känner mig icke vidare som en ansvarig personlighet, men väl som en experimentalmaskin. Jag lyckas dock komma ifrån eländet. Efter ansökan och aflagdt prof blir jag antagen till förste lärare (såsom det heter i kyrkost.prot. d. 8. Okt. 1863) vid Carl Johans församlings folkskola. Denna befattning tillträdde den 1 Januari 1864.

Denna folkskola var församlingens enda och räknade sin tillvaro från detta århundrades början. Som underlag för skolan funnos inom församlingen tretton småskolor, för hvilkas öfvervakande särskild inspektör var antagen och aflönad. Folkskolan, der antalet barn var omkr. 150, sköttes med biträde af underlärare eller dito lärarinna. Hon var sålunda delad i 2:ne afdelningar, men hade för båda afdelningarna en gemensam lärosal, deri undervisningen skedde samtidigt. Wid de olägenheter, som dermed voro förknippade, kunde man snart vänja sig. Skolrådets ledamöter, som stundom besökte skolan, fäste sig aldrig, i fråga om skolans skötsel, vid smärre detaljer, utan öfverlemnade åt läraren att välja de medel, som bäst ledde till afsedt mål.

Det samma kan äfven sägas om de af staten förordnade folkskoleinspektörerna. Numera afl. examinerade folkskolläraren, C. Rydberg var den förste, med hvilken jag i denna sin egenskap hade beröring. Han var en älsklig personlighet.

Folkskoleinspektör C. Leidesdorff. Om rektor Leidesdorff, som efter C. Rydberg hade att räkna Carl Johans församling till sitt inspektionsdistrikt, gick rykte, att han skulle varit obillig i sina fordringar och nästan omöjlig att göra till lags. Men redan af hans första inspektion i min skola, gjorde jag en motsatt erfarenhet. Detta hans första beök utsträcktes till en hel läsdag, derunder något af nästan alla folkskolans läroämnen genomgingos. Inga ogillande anmärkningar hördes, men väl yttranden af tillfredsställelse. Och efter slutad inspektion uttalade han högt inför barnen sin tillfredsställelse och tack. Att sådana dagar som denna äro solskensdagar i en lärares mödosamma lif, behöfver icke sägas.

Derefter hade jag och min skola ofta besök af rektor Leidesdorff, utan att likväl dessa besök alltid räknades som

officiella. Åt kartritning, som i sammanhang med lektioner i geografi öfvades, visade han mycket intresse och anmodade mig skicka en samling af de kartor, som barnen under terminens lopp kunde få färdiga, till den af rektor P. A. Siljeström och nuv. kanslirådet A. Th. Bruhn anordnade utställning af skolalster och d:o material, som i sammanhang med Svenska allmänna läraremötet skulle ega rum i Stockholm d. 19—21 Juni 1866. De derefter tecknade kartorna afsändes, utan andra ändringsåtgärder å min sida, än att med blyerts hafva rättat deri förekommande fel, hvilket lärar vunnit bifall.

Majornas förening med Göteborg. Med 1868 års ingång införlifvades Carl Johans församling (Majorna) med Göteborgs stad. Af många skäl, och icke minst för att få folkundervisningen bättre tillgodosedd, var församlingen i stort behof af denna förening. Endast en någorlunda ordnad folkskola i en församling med en folkmängd af mer än 13.000 personer. De 13 småskolorna hade tillkommit under senaste år. Också funnos flere vuxna personer, som icke ens kände bokstäfverna. Några varmhjertade fruntimmer, som (före 1868) för dessa vanlottade öppnade en aftonskola, måste snart uppgifva försöket med de allt för råa halfvildarne. Behofvet af en bättre ordnad folkundervisning var alltså här lika stor som kännbar. Men denna brist kunde endast Göteborgs allmänna folkskolestyrelse, med de rika medel hon till sitt förfogande eger, afhjelpa. Så skedde äfven.

Från denna dag, den 1 Januari 1868, blef mig förunnadt att räknas som medlem af Göteborgs aktade folkskollärarekår. Om hvad jag såsom sådan och såsom skollärare förmått uträtta, tillhör icke mig att fälla något omdöme.

Levnadsteckning

av

Johan Cleophas Sandgren

Ålem

Levnadsteckning över Johan Cleophas Sandgren, meddelad mestadels ur hans efterlämnade papper.*)

Johan Cleophas Sandgren föddes i Solberga församling, Jönköpings län, den 25 september 1826. Hans fader och farfader hade båda varit klockare i församlingen, den förra i 40 år (1824—1865), hvarunder han äfven bestred åtskilliga andra tjänster, för hvilka han i lön erhöll 100 riksdaler om året samt 12 skilling för hvarje barn, han vaccinerade. Socknen bestod af $16\frac{3}{4}$ mt., fördelade i $\frac{1}{8}$ - och $\frac{1}{16}$ -hemman, hvilkas åbor i allmänhet voro fattiga. Den förmögnaste inom församlingen var en färgerifabrikör, Ödman, som egde 1 mt. säteri och idkade bränvinsbränning. Hos honom blefvo många sittande vid hemgåendet från kyrkan om söndagarne, eftersom vägen ledde förbi bränneriet. Att de då togo grundligt till bästa behöfver väl ej sägas; dock afhöordes aldrig några slagsmål eller andra våldsgärningar begås. Lektugor funnos ock i mängd.

Hemmet, i hvilket den unge S. uppväxte, var ganska torftigt. Den andre i ordningen af nio syskon, fick han tidigt vänja sig vid umbäranden och försakelser. Fadern kunde visserligen på mellanstunder laga spinnrockar och förfärdiga nya, svarfva bläckhorn m. m., men dessa små inkomstkällor synas ej varit tillräckliga för familjens behof. Åderlåtning var på den tiden en annan inkomstkälla för de gamle klockarne. Här om låta vi S. sjelf berätta. »O, hvad vi barn blefvo glada, när någon person kom till pappa, för att bli åderlåten, ty en brödkaka hade vanligen sin plats under jackan. Detta utgjorde ersättningen. Men då skulle också minst $\frac{1}{8}$ kanna blod aftappas, hvilket ansågs vara mycket helsosamt, i synnerhet om denna aftappning verkställdes 2 eller 3 gånger om året. Pappa sade dock alltid, att måttligt vore bäst.» En dag, då man i den fattiga hyddan som bäst satt och funderade öfver, hvarifrån man skulle få något att äta, sade den gamle klockaren:

*) Avfattad av hans son Folkskollärare Emil Sandgren, Hammarglo pr Mönsterås och här återgiven i urval.

»Nämndemansmorän i Simonsryd har mångfaldiga gånger bedt mig fila af något af den stora kyrkklockan, emedan det skulle vara så bra för en viss sjukdom, men jag har alltid lemnat henne ett nekande svar. Nu, då nöden är som störst, fram med handyxan!» Och så började han fila af litet, lade jernflispanen i ett papper, som på ett sorgfälligt sätt sammanviktes och afsändes till nämndemansmor. Och rikligt belönades medicinen medelst matvaror, som af budbäraren knappast kunde hemförslas, för dess myckenhets skull.»

»När jag blef så stor, att jag kunde gå till herrskapet Ödmans på Källeryd fick jag så mycket mat, att jag ej orkade äta upp den, och sedan ett stort knyte hem. Hvarje julafton i många år fick jag gå dit efter mitt matskott, som fru Ödman kallade gåfvan, bestående af 1 stor limpä, 1 stor siktekaka, 1 hvetekaka, några mindre bröd, kringlor och 1 fårstek. En gång fick jag af Ödman själf en dubbelkatekes, som det hette, troligen författad af Gagner, ty jag skulle blifva prest, sades det. O hvad jag längtade efter att det skulle blifva folk af mig; men ingenting var jag i tillfälle att få lära, mera än nått och jemt lära läsa i nya testamentet och psalmboken samt räkna 2-radiga tal i addition. Min pappa undervisade mig om grunderna för allmänna bråk på så sätt, att han vid måltiderna tog en brödkaka och ritade med knifven en rits tvärs öfver, hvarvid $\frac{1}{2}$ åskådliggjordes. Sedermera delade han på samma sätt hvarje halfva i 2:ne delar, hvaraf fjerdedelar uppkommo, likaså för åttondedelar o. s. v.» I den torftiga stugan bestods sällan någon annan mat än bröd, som tycktes varit barnens älsklingspis. Kunde potatis dertill anskaffas, var det synnerligen rart. Men voro potatisen »hära», sved det i halsen och då förkastades de. »Vattenvälling» (rågmjölsvälling) synes deremot ej varit mycket använd.

Under den lille Johans uppväxt var det i många år stränga vintrar: snön steg öfver gärdesgårdar och stenmurar. Någon åkande syntes då aldrig och fotgängare knappast en på veckan färdas vägen fram. Man kunde då med möda komma till kyrkan och då vanligen på omvägar. Som det vid sådana tillfällen var så godt som omöjligt, att få säden mald till mjöl, högg den gamle klockaren ut 2 stenar till en handqvarn och verkstälde derjämte snickeriarbetet dertill, så att hushållet fick en qvarn, hvarpå säden för hand maldes. Brödet blef visserligen groft af sådant mjöl, men godt. Vår- och försommartiden synes varit de svåraste under året för den fattiga familjens utkomst. Den största arbetsförtjenst, om man kan tala om sådan, bestod uti att tjena som dräng eller piga någon förmögnare man samt att i hemmen spinna blånor, skäftefall, lin eller ull. Men, för att kunna förtjena derpå till lifsuppehälle, gälde det att arbeta från

den tidiga morgonen till kl. 10 å 12 på natten utan annat lyse, än det, som spreds från spiselbrasan.

S. betonar på många ställen i sina berättelser huru ifrigt han önskade komma ut i världen och få lära någonting, men också huru omöjligt något sådant syntes, enär inga skolor funnos. Vi hafva redan nämnt, att hans far var skollärare, men detta var händelsen blott för en tid och då gossen var för späd att följa honom i bygderna för att gå i skola. Sedermera, då hans egentliga skolundervisning skulle begynna fick fadern ingen tid att särskildt egna åt sin sons undervisning, ty han måste i första hand sörja för familjens uppehälle. Modern var sjuklig, likaså de yngre syskonen, till dess döden befriade dem från lifvets hårda lott. Dessutom var den unge Johan ej synnerligen omtyckt af fadern, emedan han saknade sin faders stora anlag för sång. I denna konst synes den gamle klockaren varit mästare, att döma af flera trovärdiga personers utsago. Detta hvad den starka fylliga rösten och utförandet i öfrigt angå. Såsom landtklockare ansågs han framstående äfven i teoretiskt hänseende, ty han kunde sjunga både efter Haeffners koraler och gamla psalmmelodierna, både gamla och nya psalmbokens psalmer. Både gamla och nya katekesen kunde han också.

»Atta eller fjorton dagar före jul var det för oss en och hvar att arbeta och svälta, ty allt skulle gömmas till jul; och då, om möjligt var, skulle åtminstone någon af oss få något nytt klädesplagg och deråt gladdes vi mycket. Dagen före julaftonen skulle julljusen stöpas och detta arbete varade hela dagen. Sedan detta var gjordt skulle ljusen »veckbrännas» och de, som skulle stå på altaret och predikstolen i kyrkan skulle målas gröna, så att det skulle se ut, som om de varit omlindade med ett grönt band. Julaftsmorgonen gick pappa till kyrkan med en stor låda, deri julljusen förvarades. Kyrkan skulle då städas, ljusstakarne putsas och uppsättas med ljusen uti. Klockan 12 skulle julen ringas in med stora kyrkklockan. Det var mycket högtidligt. När detta var gjordt, skulle pappa ned i prestgården och spisa med herrskapet. När han sedan kom hem på julaftonskvällen, stälde han sin klocka efter kyrkans och ringverket också att det skulle slå alarm kl. 1 juldagsmorgonen. Dopparedagen tillbragtes som på landet är vanligt och kl. 10 e. m. voro alla familjens medlemmar på sina sofplatser, sedan vi gemensamt spiset aftonvard, läst julevangeliet och afsjungit: »En jungfru födde ett barn i dag». Kl. 1 julottsmorgonen blef ett förfärligt alarm i ringverket och stor uppståndelse, ty alla måste naturligtvis med till kyrkan. Somliga af oss barn buros af pappa och mamma och somliga stultade bredvid, jag i pappas rockskört. Jag mins en julotta, det var så kallt, att då

jag ledande mig som vanligt i pappas rockskört, råkade snafva och falla på knä, fick tillryggelägga en ganska lång väg till knäs åkande på den hårda snön. Pappa bara marscherade på. Icke vågade jag bedja honom stanna, ej vågade jag släppa rockskörtet och minst af allt vågade jag skrika, ty då hade jag fått blifva hemma en annan gång. Kl. 3 f. m. skulle pappa ringa första gången, kl. 4 andra och 5 3:e gången. Kl. $\frac{1}{2}$ 5 skulle ljusen tändas i kyrkan. Så många, som redan då voro komna till kyrkan, voro alla beredviliga att hjälpa till vid tändandet af ljusen, så att på 2 minuter var allt i ordning.

Båda tjänsterna voro slut redan i dagningen. — Till julved i hemmen användes helst gran, så att brasan skulle spraka dugtigt, eljest var det intet bevändt med den. I kyrkan sågos den ottan inga sömniga ansigten: alla voro ljusa och glada, utom möjligen någon, som tagit för mycket till bästa af julbrännvinet. Vanligen var det då någon äldre man.

»Den kortaste dagen på året (juldagen) var för pappa den längsta. Han måste då vara i verksamhet från kl. 1 f. m. till kl. 10 e. m., således 21 timmar. Som ingen orgel fans i kyrkan, måste han sjunga alla psalmerna och messan, men vid hemkomsten från kyrkan söndagseftermiddagarna, var han ändå ej trött, utan sjöng äfven då en och annan psalm. Vid nattvardsgångarna måste han stå och sjunga oafbrutet i 2 timmar, men man kunde ej ens se på honom, att han sjöng; dock brusade hans välkända stämma i hvalfvet, som om den kommit ofvanifrån. Det var ganska rörligt att se huru det tillgick, då pappa och mamma gingo fram till H. H. Nattvard, innan jag blef så stor, att jag kunde uppehålla sången under tiden. Under tiden han gick från klockarestolen till läktartrappan hördes hans röst lika tydligt, men tycktes likasom komma från annat håll; då han passerade vapenhuset var den tyst, men så snart han satt sin fot inom tröskeln till kyrkan vidtog den åter under marschen fram till altarrunden, och äfven efter det han knäböjt. Blott de ögonblick, han mottog sakramentet var hans stämma tyst; sedan hördes han åter hela den återstående delen af sången med oförminskad kraft.

Sedan vi tre äldsta syskon börjat växa upp och de yngre dött, kunde vi också i någon mån bidra till det dagliga brödet; och då blef den ekonomiska ställningen något bättre.

En dag kom en välmående bonde och vän till oss och begärde af pappa, att jag skulle få komma till honom för att läsa för hans son. Jag hade kort förut fått af pappa en bok, Sjögrens Abc-bok, och i den samma stodo regler för stafning och läsning samt räkning. O, hvad jag värderade den boken, och hur väl kom den mig ej nu till nytta, då jag stod i begrepp att börja min lifsuppgift! Mina djerfvaste förhoppningar voro på

väg att uppfyllas: att blifva skollärare och dertill egde jag ett medel i min hand: Sjögrens Abc-bok, den jag ej velat mista för allt smör i Småland. Jag var nu omkring 12 år. Ifrån den platsen blef jag förflyttad till en släktning i orten, der jag erhöll stora barn att undervisa, ja mycket större och äldre än jag sjelf. När jag gaf dem lof att gå ut och leka, var jag med dem och tumlade om, så att någon obekant, som närmade sig oss, stod rådvill om hvilken af oss, som var skollärare. Men när jag upphörde att leka och gick in på lärorummet, följde alla genast efter. Det var dock naturligt, att jag med denna privata undervisning ej kunde förtjena mig mera än kläder och föda och jag behöfde ju köpa mig böcker samt förbereda mig för inträde på seminarium. Jag måste derför gifva mig i skraddarelära. Någon annan utväg fans ej, på hvilken jag kunde hoppas förtjena några riksdaler genom att sparsamt lägga af den lilla veckoaflöningen som en tid utgjorde 12 och längre fram 18 skilling; ja den växte slutligen till 24 skilling, allt för vecka beräknadt. På detta sätt kunde jag dock ej spara in mera än 17 rdr, ty med en god del af förtjensterna måste jag understödja mina fattiga föräldrar. Tre år voro nu förflutna, sedan jag gaf mig i skraddarelära, tre hårda år, några af de ledsamaste i mitt lif, synnerligast derför, att jag ständigt nödgades höra det mest otrefliga tal och blifva vittne till de gröfsta svordomar, jag dittills upplefvat. Jag måste nu med större ifver söka finna utvägar att komma in vid seminarium i Wexiö. I närgränsande församling bodde en skollärare, som ansågs vara lika lärd, som en prest. Han skulle förbereda mig för inträde på läroverket. Hvarje måndagsmorgon begaf jag mig åstad till den nämnde skolläraren, utrustad med en säck bröd på ryggen och något annat i matväg, af hvad mina fattiga föräldrar kunnat lemna mig. Så förflöto två terminer och jag ansågs nu mogen för seminarium. Pappa bad nu pastor Siwers att han ville genom en sockenstämma utverka af församlingen något underhåll i form af säd till brödföda under den tid, jag kunde behöfva uppehålla mig vid seminariet. Det gjorde han också. Församlingen beviljade 3 tunnor säd åt mig, men med det vilkor, att jag sjelf skulle uppbära gåfvan. Pastorn utverkade äfven, att jag erhöll en collect, men ålade mig, att jag dervid sjelf skulle gå med »håfven». Jag var så omrörd och häpen, då jag trädde ut från sacristian i kyrkan med min håf, för att bänk efter bänk upptaga offret, att jag knappast minnes huru jag fullgjorde det. Med djup rörelse och tacksamhet såg jag, huru dessa gåfvor, visserligen små från hvarje man, men dock samlade utgöra ett belopp af omkring 20 eller 30 Rdr.

Pappa legde en skjuts och följde med mig till Wexiö. Seminarium började sin undervisning den 28 Februari 1850.

Man kunde den tiden söka inträde 2:ne gånger om året. Den första terminen varade från den 28 februari till omkring 14 dagar före pingst. Nu inträffade för både mig och en kamrat, som äfvenledes blifvit förberedd af den ofvan omnämde skolläraren, den ledsamma omständigheten att vi blefvo underkända, jag i innanläsning och min kamrat i både innanläsning och skrifning. O, hvad jag nu tyckte verlden vara mörk och trång. Nog kunde jag läsa innantill ganska bra, det visste jag; men jag hade ett fel, det nemligen, att jag blef häpen och försagd, då jag bort vara djerf och frimodig. Seminarieföreståndaren lofvade oss likväl, att vi skulle få försöka ännu en gång och då detta prof icke heller syntes tillfredsställa honom, fingo vi tentera för tredje gången och fingo då tillåtelse att stanna kvar, »ty I kunnen ju förkofra Eder under tiden, som I vistas här, i vissa ämnen», sade han. Häröfver blefvo vi mycket glada. Min rädsla och försagdhet voro ännu under många år en af mina svåraste olägenheter, hvartill kom äfven den, att blodet vid vissa tillfällen steg mig åt hufvudet och gjorde mig nästan lomhörd. Den senare olägenheten härledde sig utan tvifvel från den tid, då jag såsom skräddaregesäll måste sitta med hängande hufvud och hoptryckt bröst till långt inpå nätterna. Under den tiden fick jag fara mycket illa både på ett och annat sätt. Jag var så hårdad mot kölden, att jag ej använde någon ytterrock, förrän jag var nära 30 år, handskar eller vantar ej förr än vid 50 års ålder; sommarmössa användes både under sommar och vinter. Ingen åtskilnad på öfriga klädesplagg hade jag råd att göra för årstidernas skull; så t. ex. använde jag mörka eller grå linbyxor både sommar och vinter. Vidare kunde jag på den tiden vaka 8 nätter efter hvarandra och helt och hållet vara utan föda ungefär 1 dygn.

Af hurudan beskaffenhet var nu den undervisning som meddelades vid ett af landets mest ansedda seminarier? Någon förberedelse af ämnena eller praktiska undervisningsöfningar kunde ej ens komma i fråga. De äro nyare tidens verk. Alla eleverna undervisades samtidigt af samma lärare medelst frågor och svar. Så fick än den ene, än den andre en fråga, i synnerhet de, som tillhörde högsta afdelningen. Vid undervisning i kristendom dikterade föreståndaren, eleverna upptecknade hvad han sade i sina böcker. De, som då hade godt minne att lära dessa »luntor» utantill, de stodo i stor ynnest hos läraren. Någon omväxling mellan lektionstimmarne visste vi ej af. Att sitta oupphörligt med spändt intresse på undervisningen under i aktagandet af en onaturlig stelhet från kl. 1/2 8 f. m. till kl. slog 12 var något, som frestade kropps- och själskrafterna. En gång sprang näsan på mig i blod af det myckna stillasittandet; och oaktadt jag med näsduken hejdade blodets nedströmmande

på golfvet, måste jag först begära och erhålla lof af presten. Ja, den Welander var en verklig lagträl. Ej sällan hände sig, att han förgick sig mot eleverna och utför till och med med hugg och slag. Vid ett tillfälle, då vi alla sutto i lugn, skrifvande i våra kriaböcker, och presten marscherade fram och tillbaka på golfvet, mönstrande än den enes, än den andres böcker, fingo vi höra bastanta kraftigt utdelade käpprapp bakom oss. Oaktadt det var vid högt vite förbjudet att vända sig om i bänken, glömde vi oss alla och fingo då se presten, seminarieföreståndaren, rektor P. Welander med sin krycka traktera ryggen på en af de snällaste och lärdaste kamrater vid läroverket, organistkandidaten N. N. Genast blef det slut med lektionen för dagen. Eleven gick till föreståndaren för att begära sitt betyg och blifva ur seminariets katalog afförd. Huru denna händelse aflopp fick aldrig någon veta, men dagen efter infann sig eleven som vanligt på sin plats. Man trodde, att förlikning egt rum under kännbara förödmjukelser från prestens sida. När nu första lästerminen var slut, begaf jag mig till mina föräldrar. Strax utanför staden upphans jag af arrendatorn hos biskop Heurlin på Östrabo. Hos honom fick jag åka 2 1/4 mil. De återstående 2 3/4 milen måste jag gå. Det var just pingstaftonen. Hvad som inträffade med mig under denna resa, utgörande nära 3 mil, eller huru jag tillryggalade den har jag ej det ringaste minne utaf. Den utgör en af de gåtfullaste punkter i mitt lif. Alltnog, då jag vaknade till medvetande, befann jag mig i närheten af vägen, hvilande med hufvudet på en stubbe och uppfylld med gran- och tallbarr i örnen. Göken väckte mig, annars hade jag väl slumrat längre. Yrvaken visste jag ej, åt hvilket håll jag sprang, men igenkände snart trakten. Jag befann mig blott några hundra famnar från mitt föräldrahem. Klockan var 1 på natten, då jag inträdde i stugan. Mina föräldrar blefvo både undersamma och glada, när jag omtalade hvad som händt mig. Men aldrig har jag, som sagdt, kunnat förklara, huru den hemresan skedde. Mellan-terminen (ferierna) tillbragte jag i hemmet, studerande mina böcker med flit.

Min far bad nu pastor Siwers vara god och hos seminariieföreståndaren anhålla om stipendier för min räkning. Ett bref ankom också snart från Wexiö till pastor Siwers, hvilket denne lemnade min far och som var af följande lydelse:

»Till svar på pastorns bref får jag meddela, att Sandgren, om han, i afseende på flit och seder fortfarande så förhåller sig, som under sistlidne termin, kommer att vid nästa termins slut erhålla stipendium Med högaktning tecknar

P. Welander.»

Jag fortsatte mina studier. De första terminerna voro dystra, mörka och besvärliga, hvartill kom mången gång brist på lifsmedel. Under 2:dra terminen af min vistelse i Wexiö hade jag en dag hvarken penningar eller föda, men var icke ledsen för det; ty jag lefde i hoppet, att en garfware Wahlgren, som brukade resa till Solberga emellanåt och sälja läder, skulle medföra lifsmedel från hemmet, men han uteblef. Jag blef slutligen upplyst om, att han ej den dagen skulle komma. Rätt som jag går fram och tillbaka på golfvet i mitt rum, läsande på nästa dags lexor, inträdde en till utseendet fattig gosse, satte sig på soffan i rummet, medförande ett hvitt knyte, det han satte ifrån sig. Till utseendet var han trasig och såg, som nämnt, fattig ut. Sedan han stillatigande suttit en stund, sprang han sin väg, lemnande knytet i sticket. Jag väntade, att han skulle återkomma, men han kom aldrig. Jag under rättade min värdinna om saken. Hon upplöste knytet, innehållande mat, tillräckligt för mig att lefva af under flera dagar. 2:ne nya vackra servetter hopfästa med nålar omslöt dessa förråd. Hvem som sändt mig detta, fick jag aldrig veta. — En annan gång, då jag inkom på mitt rum, stod der på golfvet en större korg, fylld med potatis och bröd. Icke heller denna gång kunde jag upptäcka den ädle gifvaren. — En påskmorgon, när jag vaknade, låg det på hufvudkudden, midtför ögonen 2:ne kokta hönsägg. Jag steg upp, gjorde mig i ordning och spisade derpå mina påskägg, som andra, oaktadt jag ej visste, hvem som bestod dem.

De sista terminerna af min vistelse vid seminariet voro ljusare och gladare än de första, ty jag började blifva min lärars gunstling. Alla visste, att den presten ofta besökte och tilltalade vid skriföfningarne, stod i gunst och detta var förhållandet med mig. De praktiska öfningarne i högsta afdelningen bestodo deruti, att eleverna fingo undervisa sina kamrater och föreställa sig dem såsom barn i skolan. En måndagsmorgon voro 3 eller 4 elever å rad uppe för att hålla lektion i sjetta budet, men ingen mera än jag kunde, sade han. Så kom då den terminen, då jag borde anmäla mig för tentamen, d. v. s. examineras för erhållandet af betyg. Jag gick till pastorn och frågade huru han tänkte om mig och min kompetens. Han svarade, att jag visserligen kunde få betyg, men, om jag ville lyda hans råd, skulle jag stanna ännu en termin. Han trodde ej att jag skulle ångra det. Jag förklarade mig villig dertill, och var den terminen den gladaste af dem alla. De sista terminerna erhöll jag äfven stora stipendier. Den sista terminen 75 riksdaler; sammanlagda för alla terminerna utgjorde de 150 riksdaler. Ingen före mig vid seminarium hade dittills erhållit så höga stipendier. Så kom då examensdagen, den

11 december 1852. Närvarande examensvittnen voro biskopen och några andra herrar. Bland de frågor, jag då fick att besvara var den: »Hvilka äro de ovägbara ämnena?» Jag svarade hastigt: »Luft, värme, elektricitet och magnetism.» Presten låtsade icke höra, att det blef för mycket i hastigheten, icke märkte biskopen det heller. Luft är nemligen ej något ovägbart ämne. Efter sedvanligt avslutningstal med tillönskan om lycka och framgång förklarades akten avslutad och det var afton. Senare på qvällen skulle de utexaminerade eleverna, 4 till antalet hos pastorn afhemta sina betyg. Der blef ett flitigt pokulerande med vinglasen, det ena efter det andra. Hade jag under hela min studietid lefvat ett nyktert lif, så blef det på långt när icke så denna glada aftonstund. Också förmanade oss vår lärare vid afskedet, att gå tysta och stilla hem till våra qvarter. Men i den natten sofvo vi ej en enda blund. Många kamrater kommo och gingo och för att spendera såväl på dem, som på värden och värdinnan hade jag för första gången köpt $\frac{1}{8}$ kanna konjak. Äfvenså skjutsbonden, en vän och jemnårig från hemmet, som kommit för att hemta mig, skulle ju också ha traktering. Morgonen för afresan inbröt och med den känslan af mitt verkliga tillstånd. 14 natters vaka och arbete för examen jämte något vin och konjak hade gjort mig ganska förslappad. Emellertid bar det af mot hemmet, dit jag anlände fram på aftonen och välkomnades hjertligt af föräldrar och syskon. De ville då först se mina betyg, hvilka samstämmigt förklarades vackra.

I början af 1850-talet var det ganska ondt om lediga lärareplatser, hvadan ringa utsigt för de från seminarierna utexaminerade att få ordinarie tjänster förefunnos. Jag kom därför till min välgörare, pastor Siwers såsom informator till att börja med. Utom pastorns egna barn, läste jag för några af hans vänners, hvilka för sådant ändamål skickades till prestgården. Efter någon tid flyttade barnen och jag till ett af de senares hem, en herregård i närheten och sålunda omvexlade platserna på skilda ställen. Jag var nu 26 år gammal och innehade informatorsplatsen i 3 år. Sedan blef jag kallad att antaga tjänstgöring i en skola i Högsby församling i Kalmar län. Der mötte mig ett ganska styft arbete: elaka och okunniga barn, hvilka gjorde allt ondt de kunde komma åt, helt andra än dem jag förr undervisat.

Jag började nu fundera på att taga klockareexamen, för hvilket ändamål jag först reste hem till min fader under sommarferien och under hans ledning spelade jag och sjöng igenom hela psalmboken och sv. messan. Derifrån reste jag för att uppsöka direktör Fogelberg, som befann sig på Drättinge herregård, belägen $2\frac{1}{2}$ mil nära Wexiö. Efter att hafva bestått

i profvet för klockarebetyget, återvände jag glad till min plats i Högsby. Samma år — det var på hösten — förklarades min faders klockaresyssla ledig och skulle nu skollärarebefattningen derstädes förenas med förenämnda tjenst. I 40 års tid hade min fader innehaft tjensten i Solberga, men var nu sjuklig till följd af ett hårdt slag af stora klockan i tornet. Härvid hade sålunda tillgått: Klockan 8 en söndagsmorgon stod pappa och läste för en annan person inskriptionen på kyrkoklockan, då plötsligt en bonddräng, som var van att ringa första gång och nu visste tiden dertill vara inne, hastigt springer upp på trampinrättningen och sätter sålunda med fart klockan i rörelse. Slaget träffade min far i öfre delen af ansigtet (pannan) och då han störtade baklänges mot muren, erhöi han i fallet ett nytt slag i bakre delen af hufvudet, hvaraf han sanslös och blödande störtade till golfvet. Derpå nedbars han i prestgården och bud sändes efter mig, som för tillfället vikarierade för en skollärare en termin i Korsberga. Jag öppnade genast åder på honom. Han var nu så yr, att han knappast igenkände mig. Sedan sattes 9 st. blodiglar på hans hufvud. Det ordinerades 17, men så många kunde ej anskaffas för tillfället. Han låg nu sjuk i 6 eller 7 veckor innan han tillfrisknade, men alldeles återställd blef han aldrig mera. Under sin återstående lefnad plågades han isynnerhet af hufvudrya. Efter ofvan nämnda olyckshändelse tjenstgjorde jag såsom klockare i min fars ställe».

År 1857 flyttade Sandgren till Oskarshamn, der en förberedande skola för elementarläroverket bildats. I spetsen för denna skolas styrelse stodo konsul Lundberg, med. dr. Darin, postmästaren Ljungqvist, kapten Drangel m. fl. Denna skola öfvertogs nu af Sandgren, som i lön skulle erhålla 5 kr. för hvarje barn månadligen; men icke flera än 8 å 10 lärjungar skulle samtidigt få besöka skolan. Om deremot, något barn oregelbundet besökte skolan, skulle dock afgiften för detsamma oförminskadt utgå. Lärorum bestodo styrelseherrarne. Till bostad hyrde sig läraren första åren ett rum och *del* i kök. De sista 4 åren hyrde han sig ett litet boningshus och betalade 3,50 kr. i månaden. — Denna skola erhöi genom Sandgrens nit och undervisningsskicklighet en sådan popularitet, att en gosse ej intogs i elementarläroverket med mindre han en längre eller kortare tid åtnjutit undervisning i skolan. Sandgren åtnjöt stor ynnest af rektorn vid Oskarshamns läroverk, folkskoleinspektören doktor C. A. Dahlström, som, då Sandgren efter 6 års stilla arbete vann befordran, gaf honom ett ganska hedrande loford samt särskild rekommendation. Denna skola blef sedan organiserad till vanlig folkskola.

Under den tid, Sandgren vistades i Oskarshamn, hade han ej synnerlig trefnad. Han började leds vid mer och mer.

Stadslifvet var ej i hans smak. Han var dessutom vid denna tid mycket sjuklig och ansåg, att han på landet, eller ännu bättre i skärgården skulle trifvas bättre samt återvinna full helse och krafter.

«Om jag i någons hjerta var hemligen hatad derföre att jag bekände Gud och frälsaren Jesus Kristus, visade mig dock alla den största tillgifvenhet och aktning. Det var i Oskarshamn jag första gången vid 35 års ålder fick höra försmädliga uttryck och tänkesätt om Gud och kristendomen. En af herrarne tyckte det vara en galenskap, att Gud är *en*, men tre personer i gudomen. »Och så», sade han, »skrifva de böcker och söka plugga i folk att det är så. T. ex. om jag säger: du är *en*, men du är likväl *tre*». Jag stod och afhörde deras tal och darrade i min kropp. Jag tyckte det vara förskräckligt, att lärda personer kunde tala så emot Gud och hans ord. Emellertid blef jag en gång af en herre artigt uppmärksammas derpå, att jag icke borde tala så till barnen i skolan, som jag gjorde, »ty», sade han, »det är icke rekommenderande». Genom sparsamhet af den lilla lönen och åtskilliga gåfvor af barnens föräldrar lyckades jag få ihop 200 kr., hvilka insattes i sparbanken. För öfrigt gick jag och sörjde för mig sjelf tills jag hos några sanna vänner kunde finna tröst och deltagande. Bland dessa framstår den förut omnämnda medicine doktorn Darin, hvars tillgifvenhet jag i hög grad egde. Han var min husläkare under min vistelse i Oskarshamn och var det kostnadsfritt. Men han tyckte ej om, att jag rådfrågade andra läkare vid förefallande behof. När han någon gång reste bort, tillsade han mig att »då och då kommer jag hem». Skullen I under tiden behöfva läkare, så vänden Eder till N. N., men jag tror väl, att I fån behålla helsan, tills jag kommer tillbaka.» Ja, det var en märkvärdig doktor. Han var lika så angelägen om min och barnens hälsa, som de rikaste herrskapens i staden, oakadt han på förhand visste, att han icke kunde få betaldt för *ett* år, mycket mindre för sex. När jag skulle afflytta, vågade jag icke fråga honom, hvad jag var skyldig, ty det hade varit omöjligt för mig att ersätta alla de sjukbesök, han gjort i mitt hus än för den enes och än för den andres räkning. Vid minsta tillsägelse kom han genast, och när jag någon gång mötte honom på gatan, frågade han alltid hur det stod till med de mina och hvad vi senast talat om. När jag för sista gången infann mig i hans bostad för att säga tack och farväl, sade jag bl. a. »nu *får* jag ingen doktor mera, såsom jag hittills haft». Han svarade: »Gud kan göra så, att I icke behöfven någon doktor» och dermed räckte han mig handen, ty han ville ej gerna se huru tårarne stodo mig i ögonen».

Han hade sökt en folkskolelärarebefattning i Westrums socken, nära Westervik. Ordföranden i skolrådet, v. pastor Gustafsson, visste ej att Sandgren var gift och hade barn, hvarföre han nu blef mycket ledsen, att i församlingen ej funnos boningsrum för läraren, helst som denne skulle ambulera i skärgården mellan öarna Händelö, Näfvelsö och Idö samt herregården Horn på fastlandet.

»Jag måste nu fara omkring mellan öarna i små båtar hvarje dag, hurudant vädret än var, ty jag hade min familj bosatt på fastlandet. Till kyrkan och skolrådets ordf. hade jag en väglängd af $3\frac{1}{2}$ mil, alltså 7 mil fram och tillbaka utomkring. Hvarje måndagsmorgon och fredagskväll, i händelse jag stannade under veckans lopp på skolstationen, måste jag alltså ut på sjön 1 eller $\frac{1}{2}$ mil till stationerna, som voro belägna i öppna hafvet. Två små skolbarn voro vanligen de, som skulle följa med mig eller »sätta mig öfver», såsom det kallades, och på samma sätt hemta mig. Om vädret var aldrig så stormigt, skickades de åstad af öborna. Deras ålder kunde vara mellan 8—10 år samt deröfver. När hufvudkläderna under rodden blåste af de små flickorna och håret stod rätt upp af stormen, ryckte de till sig klädet, stoppade det mellan knäna eller satte sig på det samma, för att ej släppa årorna och få farkosten att drifva för vinden. Jag minnes huru jag understundom vid morgnarna mötte dessa små djerfva varelser vid stranden, dit de kämpat sig ensamma fram i en liten farkost, bärande på sin höjd 3 personer och hafvets vågor skiftade i rött, grönt och hvitt. Jag fick då hjälpa dem vid rodden tillbaka. Understundom envisades de och ville sätta upp segel emot min vilja, men jag förekom det ofta vid svårt väder, ty sjelf ovan vid sjön, trodde jag ej heller dem om att kunna rätt sköta segel och skot. Värst var det emellertid att ro under storm med sidvind (half vind), emedan vår lilla farkost höll på att förfyllas med vatten. Under denna tid måste jag ofta flytta med mitt hushåll på fastlandet från det ena stället till det andra. En liten tid bodde jag vid herregården Aldersbäck. Folket i allmänhet var mycket böjligt och gifmildt sinnadt mot mig. Hvarje fredagskväll, då de rodde mig öfver till mitt hemvist, hade jag så mycket fisk med mig hem, att den var tillräcklig för min familjs uppehälle till nästa fredagskväll, då en ny sändning väntade.

En termin, det var den sista under min vistelse i Westrum, hade jag skola på Horn. Der bodde ock en bitter kristendoms-hatare, en bondpatron Jonsson, hvilken, oaktadt han hatade mig för det jag var kristen, vid många tillfällen berömde mig såsom lärare. Ja, han erkände, att, oaktadt han en längre tid haft skarpa ögon på mig, för att finna något att anklaga mig

för i tjensten, hade han aldrig kunnat upptäcka något sådant. Slutligen smalt denne hårde mans hjerta så mycket, att, då jag tog afsked af honom, en tår syntes i hans öga och han stack *en krona* i min hand. Jag hade en lång tid bedt Gud, att han ville utse någon annan plats åt mig, så att jag kunde slippa den ledsamma sjön, om det än vore aldrig så långt att gå. Gud hörde min bön. Jag fick veta att i Kalmar stad vore en plats ledig. Jag sökte den samma och erhöll kallelse att tillsammans med 17 medsökande aflägga prof, om jag ej missminner mig den 10 och 11 november 1864. Dessförinnan måste jag åstad till min prest, för att utfå betyg, företaga den der 7-milalandsvägen, eftersom sjön denna årstid var svår att befara. Under denna resa var jag nära deran att sätta lifvet till. Jag hade gående företagit resan och under vägen erhöillit sällskap med en karl, som var boende 5 fjerdingssväg från kyrkan. Under vägen uppstod ett så förfärligt oväder med snöfall och storm, att snön räckte mig upp öfver knäna. Jag blef slutligen utmattad. Mitt ressällskap gick ifrån mig, ty han var rädd för att stanna, ty »då komma vi aldrig till bys», sade han. Det återstod verkligen ännu ett godt stycke tills någon menniskoboning blef synlig. Då detta inträffade, kunde jag knappast gå in i stugan af matthet och köld; och när jag satt mig derinne förmådde jag på länge ej röra mina ben. Jag fick hjälp till att kläda af mig, blef inledd i en kammare, der en dugtig brasa antändes och sedan den väl nedbrunnit, sköts spjellet. Nu hade faran halkats i annan gestalt än derute i snön. Jag hade väl slumrat ett par timmar, då jag vaknade under känslan af en förfärlig yrsel, orsakad af starkt kolos, blandadt med bränvinsångor. Med ansträngandet af mina sista krafter kraflade jag mig upp och öppnade dörren. Jag upptäckte då ett temligen stort bränvinsankare bakom spiseln fylldt med nationaldrycken, hvilken i den starka värmen till en del antagit ångform. När jag på morgonen åter vaknade var jag visserligen besvärad af stark hufvudvärk, men den gaf slutligen med sig. Derifrån färdades jag till Westervik och derifrån erhöill jag skjuts efter oxar och på »veddröjor», ty så mycken snö hade fallit, att hästar ej kunde användas. Jag återkom efter 3 dagars resa till mitt hem och hade då blott varit åt kyrkan. Så kom tiden, att jag skulle begifva mig på resa till Kalmar för att aflägga prof derstädes. När jag med möda anländt till Westervik, tog jag in hos en vän och välgörare, byggmästare Jonsson. Han rådde mig, att ej göra resan på ångbåt, ty en svår storm rasade, så att flera fartyg gått förlorade i sjön och skaror af folk voro på söndagen sysselsatta med att borttaga de tvärs öfver landsvägarna kullblåsta träden. Rätt som jag satt hos honom gaf han sin dräng befallning att spanna för hästen och utan ersättning

skjutsa mig till Jemsrums gästgifvaregård, belägen 5 mil söderut. Jag tackade och inom kort satt jag instufvad i släden åkande efter en liten snabb springare. O, hvad jag var glad. Anländ till residensstaden, tog jag logi hos en vän och uppsökte der- efter det hus, hvarest prof skulle afläggas. Der träffade jag Kantor Johansson m. fl. skollärare. Johansson berättade då, att alla 17 lärare, som sökt platsen, voro kallade att aflägga prof. »Men har du icke sett annonsen, som jag infört i Kalmar-tidningen om detta olagliga tillvägagående?» sade han, vändande sig till mig. — Nej, svarade jag, och om så är, aflägger jag icke något prof. Det blef heller icke af. På hemvägen ifrån Kalmar, reste jag förbi Ålems församling och gjorde dervid ett besök hos en min seminariekamrat Johannes Hamnell, som tjänstgjort der i 5 eller 6 år. Likaså besökte jag komministern i församlingen, numera kontraktsprosten J. H. Lagström i Runsten på Öland. Då vi språkade om hvarjehanda, uppmanade han mig att söka den folkskolläraresyssla i Ålem, som genom Hamnells befordran till Öland var ledigförklarad. Vid afskedet sade pastorn: »sök hit!» Jag reste sedan hem utan vidare äfventyr, fastän åtskilliga mindre svårigheter äfven då mötte. Detta var i november 1864. På nyåret 1865 skickade jag af min ansökan till Ålem och erhöll snart kallelse att aflägga prof i Ålem dagen efter kyndelsmessodagen nämnda år. Jag innehade 2:dra förslagsrummet. Den, som innehade 1: a rummet uteblef och den i 3:dje förslagsrummet uppförde afsade sig profläsningen. Jag reste därpå från Ålem förbi Oskarshamn till mitt hem, »Mostugan» — så kallades det kyffe jag fått att bebo — i köld, snö och många försakelser och lidanden, och när jag nu ändtligen befann mig hemma, var jag sjuk af förkylning och öfveranstängning. Jag hade då på några månader rest 36 mil under mycken försakelse af sådant, som nu anses nödvändigt till företagandet af resor. Den första resan till Kalmar kostade mig ungefär 15 kr., den andra ungefär lika mycket, så att 30 kr. gingo väl åt på dessa resor, utgörande tillsammans en väglängd af 36 mil. Ytterkläder fick jag låna af godsinnade människor.»

»Det började lida på tiden, att jag af skolrådets ordförande borde få underrättelse om valets utgång och kallelse eller fullmakt, men ingenting afhöordes, hvarken från skolrådet eller dess ordförande. Jag började blifva orolig och ledsen, ty jag erhöi på enskild väg underrättelse derom, att jag blifvit vald med alla de afgivna rösterna, utom $\frac{1}{4}$ röst, som tillföll min medsökande. Intet svar. Jag gick därför till presterskapet i Westervik och omtalade alltsammans samt bad om råd. Det svarade: »Flytta ej dit förrän underrättelse om valets utgång anländt jämte kallelse och fullmakt. Den presten har begått ett

tjenstefel; det må han sjelf svara för.» Men jag hade ingen ro. I händelse det skulle blifva flyttning af, hade jag öfverenskommit med en dräng, som stod i begrepp att sätta bo, att denne skulle för halft pris köpa mina små tillhörigheter. Han kom och tog dem. Af gästgifvaren i Westervik erhöi jag 2: ne hästar med öfvertäckt vagn för den förestående resan till Oskarshamn, för 17 kronor. Derifrån skedde resan på 2: ne skjutsar till Ålem. Mitt hushåll utgjordes nu af 6 personer. Ankommen till Ålem, visste jag icke hvar jag för tillfället skulle få herberge, men fick tillstånd att för några dagar bo i barnhemmet vid kyrkan. — I denna församling har jag tjänstgjort under svåra lidanden och försakelser till 1880 på hösten, då jag till följd af obotlig sjukdom, inlemnade min afskedsansökan.

Ålems församling hade vid denna tid 4000 människor, kanske något deröfver. Skolväsendet var ordnad på så sätt, att vid kyrkan fans en fast skola, den skytteanska, stiftad af riksrådet, friherre Johan Skytte på 1600-talet. Denna skola var länge den enda inom församlingen och äfven sedan 1842 års folkskolestadga utkommit, synes hon ensam verkat för socknens upplysning efter sitt af ålder antagna program. Föreståndaren var vanligen någon akademiskt bildad person, aflönad medelst donationshemmanen Ålem och Ödebo samt 200 kr. djeknepeningar från domkapitlet, under hvars öfverseende hon blifvit stäld. Också har hon ända till våra dagar blifvit kallad »pedagogi». Numera är hon under omgestaltning till en vanlig folkskola.

För öfrigt funnos ej flera än Sandgrens folkskola jemte en småskola. Folkskolan skulle därför flytta omkring i hela församlingen 3 à 4 gånger om året, tilldess flera folkskolor kunde inrättas. Dessa läto temligen länge vänta på sig. Inga skolhus funnos, utan skolan inhyrdes efter lägenheterna, än i bondstugor, än i eländiga obeboeliga kyffen, der man knappast kunde stå rak, för att ej komma i för intim bekantskap med taket. »Men skolan flyttades nu öfver hela församlingen och jag hade merändels 1 mil att gå hvarje dag, till somliga stationer $\frac{3}{4}$ mil fram och lika långt tillbaka, således $1\frac{1}{2}$ mil om dagen. När jag kom fram om morgnarna, var jag trött och genomsvettig. Sedan var det att arbeta bland barnen med ringa eller ingen skolmateriel. När jag nu på 3 månader hade sprungit 60 eller 65 mil, skulle jag hålla examen och låta höra hvad barnen lärt. Somliga bland dem hade bevistat skolan 12 dagar, andra 14 eller 20 och somliga 28 dagar, sällan någon ordent- ligt. Jag hade aldrig fått något schema, mycket mindre andra reglementariska föreskrifter, utan jag skötte undervisningen så godt jag kunde i enlighet med gällande folkskolestadga.

När t. ex. en skolrådsledamot mötte några af mina skolbarn på väg till skolan, förmanade han dem, att icke lyda mina tillsägelser, icke gå i skola o. s. v., emedan de icke fingo lära annat än romaler. Likaså förmanade de barnens föräldrar, att icke skicka dem i skola, emedan de icke fingo läsa »kattjesa», tills de skola »gå å läsa fram säj». Dock var kristendomsundervisningen det ämne, som sattes högst, dernäst svenska språket, så räkning och skrifning.

Det började blifva allt svårare och svårare för mig. Jag måste hvarje dag tillryggalägga öfver en mil, ibland $1\frac{1}{2}$. Jag kunde väl hyrt rum nära skolan, men då hade familjen icke fått något att lefva af, ty 550 kr., som utgjorde min lön för 9 månaders läsning, hade då nått och jemnt räckt till för egen räkning. En krona om dagen för mat och säng hade ju varit billigt, sedan ved, husrum och kläder jemte skodon. I Westrum hade jag haft 300 kr., rum och 6 famnar ved för lika lång lästid. Derföre, och i synnerhet emedan jag köpt mitt lilla landställe, boningshus med uthus och litet jord omkring, måste jag fortsätta mina språngmarscher, så länge jag orkade. Jag räknade ut, att på 10 år hade jag tillryggalagt 1680 mil och detta efter blott en mil om dagen. Efter $1\frac{1}{2}$ mil om dagen utgör det cirka 2000 mil skolväg om vintrarna i mycken snö, stark köld, bittida om morgnarna och sent på aftnarna, då vädret ju är som kallast. Vid hemkomsten hade jag mycket att ombestyra för hushållets räkning, till föda, ved, lagning af mina och barnens kläder samt skodon. När då mina barn, — de utgjorde till sammans 12 st. — blefvo så stora, att de behöfde undervisning och det vissa tider åtminstone var omöjligt för dem att följa mig på den långa skolvägen, måste jag sitta uppe med dem till kl. 10, 11 eller 12 på nätterna för att undervisa dem. Sedan jag hvilat några timmar, måste jag vakna för att ruska på mig och ut igen såsom en ångmaskin, och så dag in och ut, det ena året efter det andra. Då jag framkommit till skolan i ett sådant tillstånd, att svetten rann från ansigte och hufvud strömvis, var det att springa fram och börja undervisningen med, såsom förut är nämndt, ringa eller dålig materiel i usla nedrökade kyffen, der en stor spisel, slukande på en gång 10 å 12 grofva famnvedstrån på ena sidan och öppen dörr på den motsatta för att få röken att gå ut, funnos. Under stolen, der jag satt, hände det, att på ett par timmar lägrat sig en försvarlig snödrifva, som banat sig väg genom fönstrets springor bakom mig. Det värsta af allt tyckte jag vara det, att trängseln i ett sådant litet rum var för odräglig. När barnen voro inpackade i omålade, sönderskurna, långa rankiga bänkar och jag tagit plats, var utrymmet så medtaget, att, der jag satt, der satt jag och kunde icke komma dädan.

Jag tyckte heller icke så illa om att sitta, ty mina krafter blefvo med hvarje dag sämre, det kände jag tydligt. Ibland kunde det hända, om jag på vägen till skolan blifvit uppehållen av någon person, att det blef ännu mera behöfligt att springa vägen framåt, för att ej komma för sent. Min mat under skoltiden framtogs ur en medhafd korg eller ett knyte och förträrdes bland skolbarnen i lärorummet, ty inga rum för läraren att gå in uti vid rasterna eller middagarne bestodos. Den utgjordes af ett stycke groft dröd, $\frac{1}{8}$ k:a mjölk och en sillbit eller något annat. Jag vandrade åstad till skolan vanligen kl. 7 f. m. och kom hem kl. 6 eller 7 e. m. Något bröd fans då vanligen kvar i matknytet. Detta bröd var mycket begärligt för mina små barn. De kallade det *pappas skolbröd* och det tycktes dem mycket bättre än annat bröd, oaktadt det var alldeles det samma, de annars erhöillo utaf. Barnen voro de, som i de flesta fall måste laga sin och min mat, bestående af potatis och bröd samt sill i de flesta fall.»

Sandgrens helsotillstånd försämrades år efter år och han träffades i Borgholm på gatan af ett slaganfall, som för framtiden beröfvade honom talförmågan och en stor del af tankeförmågan. Under ständigt aftynande nedlades han på sotsängen och afled den 26 november 1889 i en ålder af 63 år 2 månader och 1 dag gammal.